

MASTERSCRIPTIE

Het 'Rijke' Roomse Leven?

Een onderzoek naar de sociale mobiliteit van
katholieken in Nijmegen, 1850-1900

Student: Tim Lelieveld (s4156145)

Begeleider: Dr. O.W.A. Boonstra

Datum: 15-06-2016

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	1
Inleiding	2
Hoofdstuk 1: Status quaestionis.....	4
Hoofdstuk 2: Data en methode	9
Het bevolkingsregister.....	9
Dataverzameling.....	11
Methode	14
Hoofdstuk 3: De demografische en sociaaleconomische geschiedenis van Nijmegen in de negentiende eeuw.....	16
De groei van de bevolking	16
Van crisis naar ‘voorspoed’	17
Sociale ontwikkelingen	18
Hoofdstuk 4: Een analyse van de carrière mobiliteit	20
De start van de beroepsloopbaan	20
De intragenerationele mobiliteit van de katholieken	21
De intragenerationele mobiliteit van de ‘overige’ bevolkingsgroepen.....	23
Hoofdstuk 5: Een analyse van de intergenerationele mobiliteit.....	27
De intergenerationele mobiliteit van de katholieken	27
De intergenerationele mobiliteit van de ‘overige’ bevolkingsgroepen	29
Hoofdstuk 6: Conclusie.....	33
Bibliografie	35

Inleiding

“Er is een art. 166 in de Grondwet geschreven: een regel, dat de belijders der verschillende godsdiensten gelijke aanspraak hebben op het bekleeden van ambten, waardigheden en bedieningen. Van een ministerie Thorbecke mogt ik stipte naleving van dat voorschrift verwachten. Het ministerie Thorbecke heeft mij bitter te leur gesteld.”¹

In het bovenstaande citaat spreekt de in Nijmeegse werkachtige katholieke advocaat en Tweede Kamerlid Christianus Heydenrijck in de parlementaire zitting van 17 november 1865 zijn afkeuring uit over het gegeven dat de katholieke bevolkingsgroep op de arbeidsmarkt gediscrimineerd werd. Hij stelt ‘teleurgesteld’ te zijn in het feit dat ondanks in de grondwet is vastgelegd dat iedereen ‘gelijk’ is en ‘gelijke’ rechten heeft, het voor katholieken bijzonder lastig was om overheidsfuncties te bekleden. Volgens Heydenrijck was dit het gevolg van een ‘systeem van uitsluiting’ waarin de protestanten overheidsfuncties binnen de eigen gemeenschap verdeelden.² De kritiek die Heydenrijck op deze vorm van uitsluiting heeft past binnen een breder gevoel van ontevredenheid onder de katholieke bevolking over de positie die zij rond het midden van de negentiende eeuw in de samenleving innamen. Vanaf de Bataafse Revolutie in 1795 waren de katholieken namelijk formeel ‘gelijk’ gesteld aan de rest van de bevolking, maar kregen in de praktijk vaak niet dezelfde kansen als de protestantse bevolkingsgroep.³ Deze vormen van ‘informele’ discriminatie hadden tot gevolg dat de katholieken in een groot deel van de 19de eeuw relatief lage sociaaleconomische posities innamen en veelal geen toegang hadden tot de hogere statusklassen.⁴

In Nijmegen was eveneens sprake van een sociaaleconomische ordening op basis van kerkgemeenschappen. De verklaring voor deze situatie moet hier ook gezocht worden in het gegeven dat de verschillen in sociale status na 1795 ‘de facto’ bleven bestaan.⁵ De katholieken vormden in deze stad een meerderheid en behoorden tot de lagere klassen in de samenleving, terwijl de protestantse minderheid de hogere posities innamen. In de loop van de negentiende eeuw werden de katholieken in Nijmegen, en in de rest van Nederland, zich echter steeds bewuster van hun relatief slechte statuspositie en begonnen zich hier tegen te verzetten. De katholieke bevolkingsgroep wist zich langzaam meer te manifesteren in de publieke sfeer waarin ‘volledige’ gelijkheid geëist werd. Iemands competenties en verdiensten moesten volgens velen bepalend zijn voor de positie in de samenleving en niet de afkomst. Er werden onder andere katholieke verenigingen, kranten en politieke partijen opgericht om dit doel te realiseren.

Uit de literatuur over dit ‘katholieke emancipatieproces’ komt naar voren dat deze ontwikkeling heeft bijgedragen aan de verbetering van de sociaaleconomische positie van katholieken in de tweede helft van de negentiende eeuw. Er zijn echter maar een beperkt aantal studies die deze these daadwerkelijk hebben getest door de sociale mobiliteit van katholieken te beschrijven. Deze werken zijn veelal op de bevolking van één stad of regio gericht en zijn uitgevoerd op basis van kwalitatief onderzoek. Alleen het artikel van Frans van Poppel over de sociale mobiliteit

¹ ‘Amsterdam, 28 Mei.’, *De Tijd* (29-5-1868), 1.

² ‘Amsterdam, 18 November’, *De Tijd* (20-5-1865), 1.

³ Jos Leenders, *Benauwde verdraagzaamheid, hachelijk fatsoen: Families en kerken te Hoorn in het midden van de negentiende eeuw* (Den Haag, 1991), 270.

⁴ Frans van Poppel, Aart. C. Liefbroer en Jona Schellekens, ‘Religion and Social Mobility in Nineteenth-Century The Hague’, *Sociology of Religion* 64:2 (2003), 247-271, alhier 248.

⁵ Paul M.M. Klep, ‘De economische en sociale geschiedenis van de negentiende eeuw’, in: Jan Brabers (red.), *Nijmegen. Geschiedenis van de oudste stad van Nederland: negentiende en twintigste eeuw* (Wormer, 2005), 52-132, alhier 111.

van religieuze minderheden in Den Haag, maakt gebruik van een kwantitatieve methode.⁶ Een analyse van de stad Nijmegen ontbreekt in deze literatuur. In deze scriptie wordt gepoogd dit hiaat op te vullen door, op basis van een kwantitatieve methode, onderzoek uit te voeren naar de sociale mobiliteit van katholieken in Nijmegen in de periode 1850-1900.

Het is in deze studie niet haalbaar om de sociale mobiliteit van alle katholieken in deze periode te beschrijven. Om deze reden is een steekproef van 150 personen uit de totale bevolking van Nijmegen getrokken. Deze personen zijn op een aselechte wijze uit het bevolkingsregister van 1870 geselecteerd. Het steekproefkader bestaat uit de 'gehele' bevolking van Nijmegen, waarin geen selectie op basis van religie heeft plaatsgevonden. Dit heeft tot gevolg dat de steekproef uit katholieken, protestanten, israëlieten en evangelisch luthersen (in het vervolg lutheranen genoemd) bestaat. Op deze wijze kan de ontwikkeling van de katholieken vergeleken worden met de leden van andere kerkgenootschappen, waardoor een referentiegroep ontstaat. De sociale mobiliteit van de katholieken kan hierdoor in perspectief worden geplaatst.

In het bevolkingsregisters is voor de personen uit de steekproef in de periode 1850 tot 1920 naar beroepsvermeldingen gezocht, omdat hiermee de beroepsloopbanen gereconstrueerd kunnen worden. Op basis van deze loopbanen is het mogelijk inzichtelijk te maken hoe katholieken zich gedurende de levensloop hebben bewogen op de sociale ladder. Daarnaast zijn de beroepsloopbanen van het nageslacht ook op basis van het bevolkingsregister in kaart gebracht. Hierdoor kan de ontwikkeling van de sociale positie van de kinderen vergeleken worden met die van de ouders. De verschillen tussen generaties zijn namelijk ook een belangrijke indicator voor de 'nieuwe' mogelijkheden om te stijgen of dalen op de sociale ladder.⁷ Op basis van een analyse van deze twee vormen van mobiliteit wordt de sociale mobiliteit van de katholieken inzichtelijk gemaakt.

De opzet van deze scriptie is als volgt. In het navolgende wordt allereerst ingegaan op de huidige stand van zaken in de literatuur (*status quaestionis*) over sociale mobiliteit en de katholieke emancipatie. Hierin worden de belangrijkste historiografische debatten binnen de verschillende disciplines beschreven die van belang zijn voor beantwoording van de hoofdvraag. Vervolgens wordt in hoofdstuk 2 de data en methode van analyse die in dit onderzoek gebruikt zijn uiteengezet. Hierin wordt ten eerste een beschrijving van het bevolkingsregister gegeven en het gebruik hiervan voor historisch onderzoek. Daarnaast wordt ingegaan op de manier waarop de dataverzameling uit dit materiaal heeft plaatsgevonden en op welke wijze deze 'ruwe' gegevens verwerkt zijn met behulp van een coderingsproces en een klassensysteem. Tenslotte wordt de methode waarop deze data is geanalyseerd nader gespecificeerd. Hoofdstuk 3 richt zich vervolgens op de sociaaleconomische geschiedenis van Nijmegen en de positie die de katholieken hier in hadden, om de historische context te scheppen voor de beschrijving van de sociale mobiliteit. In het vierde hoofdstuk staat de analyse van de intragenerationele mobiliteit centraal en wordt de ontwikkeling die hierin zichtbaar is verklaard. Hoofdstuk 5 is gewijd aan de analyse van de intergenerationele mobiliteit, waarin de resultaten naar het onderzoek van deze vorm van mobiliteit tevens worden geduid. Deze scriptie wordt afgesloten met een conclusie, waarin de hoofdvraag wordt beantwoord en de mogelijke lacunes van dit onderzoek aangestipt worden. Hierin worden ook mogelijke aanbevelingen voor vervolgonderzoek gedaan.

⁶ Zie voetnoot 4.

⁷ Richard Zijdemans, 'Like my father before me: intergenerational occupational status transfer during industrialization, Zeeland 1811-1915', *Continuity and Change* 24:3 (2009), 455-486, alhier 456.

Hoofdstuk 1: Status quaestionis

De sociale positie die verschillende bevolkingsgroepen in de Nederlandse samenleving innemen is een actueel thema in het hedendaagse politieke debat. Hierin staan de 'kansen' die individuen uit deze groepen gedurende hun levensloop 'krijgen' om op de sociale ladder te bewegen, centraal. Deze discussie wordt veelal geleid vanuit een 'meritocratisch' ideaal waarin de posities die personen in de samenleving innemen gebaseerd zijn op verdiensten en niet op afkomst, bezit of religie. In de praktijk zijn er echter allerlei mechanismen actief die ervoor zorgen dat de 'realiteit' contrasteert met dit ideaal. Dit geldt niet alleen voor samenlevingen in het heden, maar ook in het verleden.

Sociologen en sociaaleconomische historici richten zich op de studie van sociale mobiliteit in het verleden. Met het concept sociale mobiliteit wordt het proces bedoeld waarin individuen tussen generaties of binnen een levensloop bewegen in een sociale stratificatie.⁸ Binnen deze discipline staat het zoeken naar verklaringen voor verschillende regimes van mobiliteit in het verleden centraal. In het debat dat hierover wordt gevoerd, neemt de 'modernization and industrialization-thesis' een belangrijke plaats in. Volgens deze theorie zorgden de mechanismen van modernisatie en industrialisatie, die in de negentiende eeuw actief waren, dat een meer 'open' of 'fluïde' samenleving ontstond, waardoor de sociale mobiliteit aanzienlijk toenam. Op economisch gebied vonden er bijvoorbeeld structurele veranderingen plaats die een complexere arbeidsverdeling tot gevolg had. Deze aangepaste structuren creëerde nieuwe mogelijkheden om te stijgen (opwaartse mobiliteit) of te dalen (neerwaartse mobiliteit) op de sociale ladder.⁹

De resultaten van empirische studies waarin deze thesis voor verschillende landen of regio's wordt getest, zijn erg wisselend. Verschillende publicaties over het Duitsland en Engeland van de 19de eeuw stellen dat het industrialisatie- en modernisatieproces als verklaring gezien moet worden voor de toename van de absolute mobiliteit, wat bestaat uit het totaal aantal personen dat beweegt op de sociale ladder.¹⁰ Voor de Duitse situatie wordt bijvoorbeeld gesteld dat in de periode 1860-1900, waarin de industrialisatie op grote schaal plaatsvond, op het platteland en in mindere mate in de steden, de intergenerationale opwaartse mobiliteit aanzienlijk toenam.¹¹ Met intergenerationale mobiliteit wordt de ontwikkeling van de sociale positie van kinderen ten opzichte van die van de ouders bedoeld.

Er zijn ook diverse publicaties waarin de 'modernization and industrialization-thesis' wordt weerlegd. van Dijk, Visser en Wolst stellen bijvoorbeeld dat er in Nederland in verschillende regio's grote verschillen waarneembaar zijn in de patronen van sociale mobiliteit, waardoor deze 'generaliserende' theorie onhoudbaar is. In hun studie staat de analyse van intergenerationale- en intragenerationele mobiliteit in Rotterdam en Eindhoven voor de periode 1830-1940 centraal. Intragenerationele mobiliteit heeft betrekking op de stijging of daling op de maatschappelijke ladder die iemand gedurende zijn of haar eigen leven meemaakt.¹² Hoewel beide steden in de 19de eeuw

⁸ Andrew Miles, *Social Mobility in Nineteenth- and early Twentieth-Century England* (Londen, 1999), 1.

⁹ Hartmut Kaelble, *Historical Research on Social Mobility. Western Europe and the USA in the Nineteenth and Twentieth Centuries* (New York, 1981), 15-22.

¹⁰ Hartmut Kaelble, *Social Mobility in the 19th and 20th Centuries: Europe and America in Comparative Perspective* (Leamington Spa, 1985).; Jürgen Kocka, 'The Study of Social Mobility and the Formation of the Working Class in the 19th Century', *Le Mouvement social* 111 (1980), 97-117.; Miles, *Social Mobility*.; In de literatuur wordt absolute mobiliteit ook totale mobiliteit of 'de facto' mobiliteit genoemd. Ook hier hebben deze concepten dezelfde connotatie en zullen naast elkaar worden gebruikt.

¹¹ Kocka, 'The Study of Social Mobility', 102.

¹² In de literatuur wordt deze vorm van mobiliteit ook carrière mobiliteit genoemd.

geïndustrialiseerd waren, nemen zij diverse mobiliteitscijfers waar. In Rotterdam lag de mobiliteit aanzienlijk hoger dan in Eindhoven, wat gedurende de 19de eeuw een relatief statische samenleving bleek te zijn.¹³ De grote, monotone industriële sector van Eindhoven moet als verklaring gezien worden voor de relatief lage intergenerationale- en intragenerationele mobiliteit. In tegenstelling tot Eindhoven was Rotterdam op economische gebied meer gedifferentieerd vanwege de relatief grote service- en handelssector, waardoor de 'kans' op opwaartse- of neerwaartse mobiliteit groter was.¹⁴

Naast de regionale diversiteit in mobiliteitscijfers stellen diverse auteurs, in reactie op bovenstaande these, dat alleen een analyse van 'de facto' mobiliteit 'misleitend' is en vooral naar relatieve mobiliteit gekeken moet worden.¹⁵ Onderzoek naar de totale mobiliteit houdt namelijk geen rekenschap met het feit dat een relatief groot deel van de mobiliteit in de tweede helft van de 19de eeuw het gevolg is van de veranderde beroepsstructuur. De industrialisering had als uitkomst dat diverse beroepen verdwenen, zoals veel ambachtsberoepen, terwijl er vele nieuwe bij kwamen. Volgens Boonstra zorgde dit voor 'geforceerde beroepsmobiliteit' omdat het ene beroep moest opgegeven worden voor een ander.¹⁶ Hij stelt dat absolute mobiliteitscijfers voor een deel uit deze 'gedwongen mobiliteit' bestaan en om die reden niet direct iets zeggen over de (nieuwe) kansen van individuen op op- of neerwaartse mobiliteit. Een reëlere schatting van de openheid van de samenleving wordt verkregen door 'relatieve mobiliteit' te analyseren wat bestaat uit de kansen van sociale groepen om, ten opzichte van elkaar, te bewegen op de sociale ladder. Deze vorm van mobiliteit wordt inzichtelijk gemaakt door een maat te gebruiken die 'geforceerde' mobiliteit buiten beschouwing laat.¹⁷

Door relatieve mobiliteit te analyseren kan de mate van 'openheid' van een samenleving achterhaald worden, wat ook een belangrijke indicator is voor de open- of geslotenheid van sociale klassen. Dit sluit aan bij een ander aspect van het 'modernisatiedebat', namelijk in hoeverre afkomst of verdiensten bepalend zijn voor statusposities. Volgens de 'modernization and industrialization-thesis' wordt in de loop van de 19de eeuw, door het moderniseringsproces, het prestatiebeginsel steeds belangrijker ten opzichte van het afkomstbeginsel.¹⁸ De opkomst van grootschalig onderwijs of de uitbreiding van de infrastructuur kan een individu van relatief lage afkomst bijvoorbeeld meer 'agency' geven, waardoor de kans op opwaartse mobiliteit toeneemt. Zijdeman reageert hierop door te stellen dat 'moderne' ontwikkelingen echter niet uitsluitend tot toename van het

¹³ Henk van Dijk, Joop Visser en Emmy Wolst, 'Regional Differences in Social Mobility Patterns in the Netherlands between 1830 and 1940', *Journal of Social History* 17:3 (1984), 435-452, alhier 444.

¹⁴ van Dijk, Visser en Wolst, 'Regional Differences', 449.

¹⁵ Een aantal belangrijke publicaties waarin het argument van de relatieve mobiliteit wordt aangehaald zijn: Marco van Leeuwen en Ineke Maas, 'Social Mobility in a Dutch Province, Utrecht 1850-1940', *Journal of Social History* 30:3 (1997), 619-644.; Marco van Leeuwen en Ineke Maas, 'Historical studies of social stratification and mobility', *Annual Review of Sociology* 36 (2010), 429-451.; Wiebe Schulz, Ineke Maas en Marco van Leeuwen, 'Occupation career attainment during modernization. A study of Dutch men in 841 municipalities between 1865-1928', *Acta Sociologica* 58:1 (2015), 5-24.; Richard Zijdeman, 'Like my father before me: intergenerational occupational status transfer during industrialization, Zeeland 1811-1915', *Continuity and Change* 24:3 (2009), 455-486.

¹⁶ Onno Boonstra, *De waardij van eene vroege opleiding. Een onderzoek naar de implicaties van het alfabetisme op het leven van inwoners van Eindhoven en omgeving, 1800-1920* (Hilversum, 1992), 174.; Deze 'gedwongen beroepsmobiliteit' wordt in de literatuur en het werk van Boonstro ook wel structurele mobiliteit genoemd.

¹⁷ Boonstra, *De waardij van eene vroege opleiding*, 188-189.; Het concept relatieve mobiliteit wordt in de literatuur ook persoonsmobiliteit, ruilmobiliteit of circulatiemobiliteit genoemd en heeft dezelfde betekenis. Boonstra behandelt de Matras-index en de Boudon-index als maten om de relatieve mobiliteit te meten.

¹⁸ Richard Zijdeman, *Status attainment in the Netherlands, 1811-1941. Spatial and temporal variation before and during industrialization* (Ede, 2010), 5-7.

prestatiebeginstel hoeft te leiden, maar ook de invloed van de factor afkomst kan versterken. De ontwikkeling van massacommunicatie kon er bijvoorbeeld voor zorgen dat de invloed van ouders op de beroepsloopbaan van hun kind groter werd.¹⁹ Zijdeman constateert dat het ontstaan van de postkantoren, en later telegramdiensten, in diverse regio's tot gevolg had dat de kans toenam dat kinderen hetzelfde beroep als de ouders gingen uitvoeren, ondanks dat de geografische afstand tussen beiden toenam.

Niet alleen sociaaleconomische posities, maar ook religieuze afkomst kan van invloed zijn op de statuspositie die individuen of groepen in een samenleving innemen. Discriminatoire wetgeving maar ook informele discriminatie van religieuze groepen, zoals bijvoorbeeld de uitsluiting uit sociale netwerken, bepalen de kansen op opwaartse mobiliteit. De katholieken zijn een belangrijk voorbeeld van een bevolkingsgroep die in de 19de eeuw op (voornamelijk) informele wijze gediscrimineerd werd.²⁰ Van Poppel (e.a.) constateert in het Den Haag van de 19de eeuw dat er een duidelijke correlatie is tussen uitsluiting en de geringe opwaartse mobiliteit van deze groep. Ten opzichte van andere bevolkingsgroepen, zoals de protestanten, vond er zelfs relatief veel neerwaartse sociale mobiliteit onder katholieken plaats, waardoor deze groep vrijwel de gehele 19de eeuw tot de 'arbeidersklasse' behoorde.²¹ In de Noord-Hollandse stad Hoorn komt Leenders, voornamelijk op basis van kwalitatief onderzoek, tot vergelijkbare conclusies. Hier was ook sprake van segregatie van de beroepsbevolking op basis van religie. De katholieken waren ondervertegenwoordigd in beroepen zoals ambtenaren en ondernemers, die behoorden bij de midden- en bovenklasse, en werkten vooral in de akkerbouw.²² Leenders stelt net als van Poppel dat deze ongelijkheid vooral een erfenis is van de periode van voor de Bataafse Revolutie. De Protestanten namen historisch gezien namelijk al de betere functies in.

Deze relatief zwakke positie moet volgens Raedts, voornamelijk in de eerste helft van de 19de eeuw, echter niet uitsluitend verklaard worden door de discriminatoire praktijken. Katholieken hadden geen stem in het politieke, sociale en culturele leven, maar voelden ook niet de behoefte hun stem te verheffen. Voor katholieken was religieuze vrijheid lange tijd het belangrijkste doel en er was verder geen behoefte of interesse om onderdeel van de Nederlandse natie te worden, wat de kansen op positieverbetering verslechterde.²³ Het was voor deze groep problematisch om zich te identificeren met het Nederlandse natieconcept, omdat de 'ontstaansmythe' bestond uit de afscheiding van het katholieke Habsburgse rijk.

Halverwege de negentiende eeuw vonden er echter allerlei ontwikkelingen plaats waardoor deze situatie begon te veranderen en de katholieken hun positie op allerlei terreinen wisten te verbeteren. In de literatuur wordt dit proces de 'katholieke emancipatie' genoemd. Een kleine katholieke elite, bestaande uit intellectuelen en(/of) geestelijken, wordt veelal verantwoordelijk gehouden voor de initiële start van deze 'herleving'.²⁴ In diverse publicaties wordt gesteld dat zij de initiatiefnemers waren voor allerlei instituties die ervoor zorgden dat de katholieken zich meer gingen manifesteren in de publieke sfeer. De opkomst van de katholieke pers zorgde bijvoorbeeld

¹⁹ Zijdeman, 'Like my father before me', 480.

²⁰ van Poppel, Liefbroer en Schellekens, 'Religion and Social Mobility', 248-249.

²¹ Ibidem, 264.

²² Leenders, *Benauwde verdraagzaamheid*, 271.

²³ Peter Raedts, 'Geen essentieel bestanddeel der Nederlandsche nationaliteit. Van katholieken in Nederland tot Nederlandse katholieken', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 120:4 (2007), 534-547, alhier 535-536.

²⁴ Ton Duffhues, *Generaties en patronen. De katholieke beweging te Arnhem in de 19de en 20ste eeuw* (Baarn, 1991), 267.; L.J. Rogier, *Katholieke herleving. Geschiedenis van katholiek Nederlands sinds 1853* (Den Haag, 1953), 158-159.; A.J.M. Alkemade, *De katholieke Emancipatie* (Kampen, 1969), 8.

voor een bewustwording van een collectieve katholieke identiteit en versterkte het activisme. Joachim Le Sage ten Broek wordt veelal gezien als de persoon die de fundamenteën heeft gelegd voor de katholieke pers.²⁵ Zijn 'opvolgers' stichtten in 1846 het katholieke blad *De Tijd* dat al snel een spreekbuis werd voor de 'mondig-wordende' katholieken in Nederland. Naast de katholieke pers stelt Duffhues in zijn studie over Arnhem dat de katholieke organisaties en het verenigingsleven, dat onder aanvoering van een kleine groep katholieke elites ontstond, ook een belangrijke rol speelde in het emancipatieproces. Arnhemse katholieken werden op deze manier actiever in de samenleving en 'gemobiliseerd' om naar positieverbetering te streven.²⁶ Het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in 1853, het opbloeien van de neogotiek onder leiding van Pierre Cuypers en de uitvoering van katholieke ceremonies in het openbaar zijn andere voorbeelden van een 'katholieke herleving' die in de literatuur herhaaldelijk terugkomen.²⁷

In de tweede helft van de 19de eeuw, na de grondwetwijziging van 1848, begonnen de katholieken zich ook in de politiek meer te manifesteren. Er werden katholieke politieke partijen opgericht die meededen op nationaal-, provinciaal- en gemeentelijk niveau. In de literatuur wordt echter gesteld dat door het censuskiesrecht alleen een kleine elite in de politiek kon participeren. Maas stelt voor de situatie in Nijmegen dat deze katholieke elite al snel een compromis sloot met de protestantse liberalen om op deze wijze in de bovenlaag te integreren. De initiële urgentie om de positie van de katholieken te verbeteren nam voor deze elite op termijn dan ook snel af.²⁸ In verschillende Noord-Hollandse gemeentes neemt de Jong een vergelijkbare trend waar. Ook hier kozen welgestelde katholieken er in eerste instantie voor de katholieke bevolking in de politiek te representeren. In de praktijk sloten ze zich al snel bij de protestantse elite aan om hun nieuw verworven positie te kunnen consolideren.²⁹

In de historiografie over het katholieke emancipatieproces lijkt consensus te zijn over het feit dat deze (nieuwe) manifestatie van katholieken in het publieke leven onder een groot deel van de protestantse bevolking tot 'antipapisme' heeft geleid.³⁰ Dit versterkte negatief sentiment ten opzichte van de katholieke bevolking werd op diverse wijze in actie vertaald. In de politiek werd bijvoorbeeld gepoogd de katholieke verworvenheden, zoals de organisatie van religieuze processies, uit te hollen. De tegenstellingen tussen protestanten en katholieken nam door deze ontwikkeling verder toe. Volgens Margry resulteerde deze vergaande polarisatie in wat hij een situatie van

²⁵ Rogier, *Katholieke herleving*, 135.; De groei van de katholieke pers, het ontstaan van een collectieve katholieke identiteit en de 'nieuwe' uiting van het katholicisme in de tweede helft van de negentiende eeuw, wordt in de literatuur vaak aangeduid als de periode van het 'Rijke Roomsche Leven'.

²⁶ Duffhues, *Generaties en patronen*, 332.

²⁷ Peter Jan Margry, 'Imago en identiteit. De problematische manifestatie van 'het katholieke' in de Nederlandse samenleving rond het midden van de negentiende eeuw', in: Jurjen Vis en Wim Janse (red.), *Staf en Storm. Het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in Nederland in 1853: actie en reactie* (Hilversum, 2002), 64-68, alhier 76.; Raedts, 'Geen essentieel', 542-545. Volgens Raedts is de restauratie van de 'Stille Omgang' processie in 1881 een belangrijke voorbeeld van de nieuwe mogelijkheden om openbare ceremonies te organiseren. Het riep verbazing op dat het voor katholieken mogelijk was om in Amsterdam, een protestants bolwerk, een katholieke processie uit te kunnen voeren.

²⁸ Peter Maas, *Sociaal-Democratische gemeentepolitiek in katholiek Nijmegen 1894-1927* (Nijmegen, 1974), 116-117.

²⁹ Ron de Jong, 'De som van de delen? Politiek en bestuur op lokaal niveau in de tweede helft van de negentiende eeuw', in: J.C.H. Blom en J. Talsma (red.), *De verzuiling voorbij. Godsdienst, stand en natie in de lange negentiende eeuw* (Amsterdam, 2000), 154-170, alhier 154.

³⁰ André de Bruin, 'Antipapisme bij protestanten in de negentiende eeuw: een proeve', in: Hans Righart (red.), *De zachte kant van de politiek. Opstellen over politieke cultuur* (Den Haag, 1990), 69-87, alhier 70.; Gerard Brom, *Cornelis Broere en de katholieke emancipatie* (Utrecht, 1955), 309.; Margry, 'Imago en identiteit', 82.

‘protoverzuiling’ noemt. Beide bevolkingsgroepen trokken zich namelijk verder terug in hun eigen gemeenschappen en beperkten de onderlinge interactie.³¹

Klep spreekt in zijn werk over de sociale geschiedenis van Nijmegen ook over het ontstaan van een ‘katholieke zuil’.³² Het is aannemelijk dat deze ontwikkeling van ‘protoverzuiling’ ook weer implicaties had voor de sociale mobiliteit van katholieken in deze stad. Het proces van verzuiling kon namelijk tot gevolg hebben dat personen in toenemende mate binnen de eigen zuil gerekruteerd werden. Schultz, Maas en Van Leeuwen constateren, op basis van vacature advertenties in kranten, in diverse grote steden dat in de periode 1870-1900 het aantal vermeldingen van religieuze denominaties als vereiste voor een beroep toenam van 12 % tot 23 %.³³ In het geval katholieken in Nijmegen ook in steeds grotere aantallen binnen de eigen zuil werkzaam waren kon dit negatieve gevolgen hebben voor de positie van deze groep op de maatschappelijke ladder.

Dit beeld contrasteert met de these van de ‘katholieke emancipatie’ waarin gesteld wordt dat de sociaaleconomische positie van katholieken in Nijmegen in de loop van de tweede helft van de 19de eeuw gestaag verbeterde. In deze studie zal onderzocht worden welke van deze tegengestelde opvattingen juist is. Dit wordt gedaan door de sociale mobiliteit van katholieken in Nijmegen in de periode 1850-1900 te analyseren.

Met dit onderzoek wordt een bijdrage geleverd aan de literatuur over de sociale mobiliteit van katholieken en religieuze groepen in het algemeen. Uit de bovenstaande schets van de historiografie blijkt de ontwikkeling van katholieken op de sociale ladder namelijk ‘maar’ voor enkele steden te zijn beschreven. Bovendien zijn deze studies, met uitzondering van het werk van van Poppel, voornamelijk uitgevoerd op basis van kwalitatief onderzoek. De sociale mobiliteit van katholieken in Nijmegen ontbreekt in deze literatuur. In deze studie wordt gepoogd dit hiaat op te vullen door een kwantitatieve analyse uit te voeren.

³¹ Margry, ‘Imago en identiteit’, 86.

³² Klep, ‘De economische en sociale geschiedenis van de negentiende eeuw’, 112.

³³ Wiebke Schulz, Ineke Maas en Marco van Leeuwen, ‘Employer’s choice – Selection through job advertisements in the nineteenth and twentieth centuries’, *Research in Social Stratification and Mobility* 36 (2014), 49-68, alhier 60.

Hoofdstuk 2: Data en methode

Het bevolkingsregister van Nijmegen is de voornaamste bron die in dit onderzoek gebruikt is om data te verzamelen over de sociaaleconomische positie van katholieken. Om deze reden wordt in dit hoofdstuk allereerst een beschrijving van deze historische bron gegeven en het gebruik hiervan voor historisch onderzoek. Vervolgens wordt uiteengezet hoe de dataverzameling uit dit materiaal heeft plaatsgevonden en hoe deze gegevens zijn verwerkt tot analyseerbare gegevens. Tot slot wordt de methode waarop de data geanalyseerd is uitgewerkt en ingegaan op mogelijke lacunes in deze aanpak.

Het bevolkingsregister

In december 1849 kregen alle Nederlandse steden en gemeenten bij Koninklijk Besluit de opdracht om per 1 januari 1850, volgens een standaard model, bevolkingsregisters aan te leggen om de ontwikkelingen van de bevolking in Nederland te kunnen volgen. Voor de overheid vormde deze 'dynamische' registratie een belangrijke aanvulling op de registers van de Burgerlijke Stand waarin de bevolking op enkele momenten (geboorte, huwelijk, echtscheiding en overlijden) werd geregistreerd.³⁴ Voor de staat was deze nieuwe vorm van registratie van groot belang om meer informatie en controle op de burgers te verkrijgen. Op deze wijze kon namelijk inzichtelijk gemaakt worden welk deel van de bevolking stemrecht had of dienst moest doen in de nationale militie en schutterij.

Voor de nationale invoering van de bevolkingsregistratie bestonden er echter al administratieve vormen waarmee gegevens over de bevolking werden geïnventariseerd. In de periode voor 1795 werden er in diverse regio's informatie over de bevolking verzameld om op een effectieve wijze een vorm van belastingheffing uit te voeren. Vanaf 1795 werd er in de Bataafse Republiek, door volkstellingen uit te voeren, een ander administratief systeem opgezet met een politiek doel, namelijk het aantal 'zielen' tellen voor de samenstelling van de kiesdistricten.³⁵ De algemene telling die in 1829 in het Koninkrijk der Nederlanden bij Koninklijk Besluit werd bevolen had weer een andere doestelling. Deze telling moest het opzetten van een 'Volksregister' mogelijk maken wat voor een deel de basis van het bevolkingsregister ging vormen. Deze algemene telling werd in alle steden en gemeenten uitgevoerd, maar had lang niet overal tot gevolg dat de registers ook daadwerkelijk werden aangelegd en bijgehouden.³⁶

In Nijmegen werd vanaf 1811 een administratief systeem gebruikt om de bevolking te registreren. De kwaliteit van de registratie uit de periode 1811-1850 wisselt echter sterk, omdat de informatie over de bevolking in sommige gevallen onjuist is of niet systematisch is bijgehouden.³⁷ Vanaf 1850 werd het bevolkingsregister in Nijmegen echter wel, zoals in de meeste andere steden en gemeenten, op een consequente wijze bijgehouden. Elke tien jaar werd er een nieuw register

³⁴ A. Knotter en A.C. Meijer (red.), 'De gemeentelijke bevolkingsregisters, 1850-1920', in: *Bronnencommentaren 2* (Den Haag, 1995), 79-115, alhier 79.

³⁵ J.M.M. Nicolaas en A.H. Sprangers, 'Buitenlandse migratie in Nederland, 1795-2006. De invloed op de bevolkingssamenstelling', in: O.W.A. Boonstra, P.K. Doorn, M.P.M. van Horik, J.G.S.J. van Maarseveen en J.Oudhof (red.), *Twee eeuwen Nederland geteld. Onderzoek met de digitale Volks-, Beroeps- en Woningtellingen, 1795-2001* (Den Haag, 2007) 19,50, alhier 19.

³⁶ Knotter en Meijer, 'De gemeentelijke bevolkingsregisters', 79.

³⁷ Regionaal Archief Nijmegen, 'Bevolkingsregister van de gemeente Nijmegen 1811-1994' <http://studiezaal.nijmegen.nl/ran/_intro.aspx#2131633692> [geraadpleegd op 25-4-2016].

opgezet op basis van de resultaten van de algemene volkstellingen.³⁸ In deze registers werd de bevolking van Nijmegen in eenheden bestaande uit huishoudens geregistreerd.

Op figuur 1.1 en 1.2 is een voorbeeld van een huishouden uit het bevolkingsregister van 1880 zichtbaar. In een formulier worden alle personen die op een bepaald adres woonachtig waren opgenomen. Uit het voorbeeld valt op te maken dat het in dit geval ging om een gezin bestaande uit vader, veelal het hoofd van een huishouden, moeder en zoon. Het gegeven dat de naam van de zoon is doorgestreept duidt op het feit dat hij ergens tussen 1880 en 1890 het huishouden heeft verlaten. In dit geval is hij verhuisd en heeft zich in een ander huishouden ingeschreven. Dit blijkt uit het feit dat onder de kolom aanmerkingen 'naar A10-18' staat, wat verwijst naar de wijk A10 en het nummer van het huishouden in deze wijk. In het voorgedrukte formulier zijn in totaal 20 kolommen opgenomen die standaard op dit document aanwezig zijn. Hierin wordt per persoon verschillende gegevens genoteerd, zoals de geboorteplaats, geboortedatum, religie, het beroep en de woonplaats binnen de gemeente.³⁹

Voor de historicus is het bevolkingsregister vanwege bovenstaande en andere gegevens een rijke bron voor (systematisch) sociaalhistorisch onderzoek. Dit bronmateriaal biedt de onderzoeker namelijk de mogelijkheid om 'inzicht' te krijgen in diverse aspecten van de Nederlandse samenleving van de 19de eeuw. De bevolkingsregisters bevatten bijvoorbeeld gegevens over geboorte- en sterftcijfers en gezinssamenstellingen waardoor het ingezet wordt in demografisch onderzoek. Migratiehistorici maken ook van dit materiaal gebruik vanwege het feit dat het informatie verschaft over het vertrek en vestigen van mensen in diverse steden en gemeenten. Onderzoek waarin de analyse van levenslopen centraal staat verzamelen ook gegevens uit de bevolkingsregister, omdat het de mogelijkheid biedt om individuen op diverse momenten door de tijd heen te volgen.⁴⁰

In het onderzoek naar historische sociale mobiliteit vormen de bevolkingsregisters ook een belangrijke en waardevolle bron, omdat hierin gegevens staat over de sociaaleconomische positie

1. Voor-Nummer.	2. Dageekening en Jaar der Inschrijving.	3. FAMILIENAAM. (Familienaam der vrouw.)	4. VOORNAMEN. (Volgt geschreven.)	5. Geslacht (M mannelijk, V vrouwelijk)	6. Dageekening van elk persoon in het huishouden (Niet te schrijven voor afzonderlijk levende personen.)	7. Dageekening en Jaar der Geboorte.	8. GEBORTEPLAATS. (Met afdwijzing der provincie voor inboorlingen van het land voor vreemdelingen.)	9. HUISNUMMER. (H. (gehuwd), W. (wed. woonstaal), S. (gehuwd van elders))	10. Vermeldingen en hare Dageekening.
1		Peters	Abraham	M	Hoofd	1 Feb 1842	Nijmegen	14	
2		Gridding	Maria	V	vrouw	17 juni 1844	"	16	
3		Peters	Abraham	M	zoon	geborend 1869	"		A

Figuur 1.1: voorbeeld van een huishouden uit het bevolkingsregister van Nijmegen. Op deze afbeelding zijn de eerste 10 kolommen zichtbaar. Bron: 'Bevolkingsregisters van de gemeente Nijmegen, 1850-1920', Regionaal Archief Nijmegen, inventarisnummers. 32841-33542.

11. Ambt, Hoofberoep of beroep waarvoor men het bouwp. is aangelegd. (Elke soort bepaald aanduiden; voor ge-patenteerden in overeenstemming met het paten.)	12.	13. Huizing. (Straat, Gracht enz. wijk, huisnummer.)	14. Dageekening en Jaar der veediging in de Gemeente.	15. Voorige Woonplaats. (Met afdwijzing der provincie voor inboorlingen, het land voor vreemdelingen.)	16. Dageekening en Jaar van het vertrek uit de Gemeente.	17. Waarheen vertrokken. (Gemeente en provincie voor inboorlingen, het land voor vreemdelingen.)	18. Dageekening en Jaar van het Overlijden.	19. Opgave omtrent het wettig domicilie.	20. Aanmerkingen.
									Accoord
									Accoord naar A10-18

Figuur 1.2: Op deze afbeelding zijn de kolommen 11 t/m 20 zichtbaar. Bron: zie figuur 1.1.

³⁸ Knotter en Meijer, 'De gemeentelijke bevolkingsregisters', 80.

³⁹ Zie voor een compleet overzicht van de verschillende aspecten op de formuleringen van het bevolkingsregister: Knotter en Meijer, 'De gemeentelijke bevolkingsregisters', 81.

⁴⁰ Ibidem, 107-110.

van de bevolking. Ondanks dit gegeven, blijken er maar weinig studies te zijn waarin dit bronmateriaal daadwerkelijk centraal staat.⁴¹ De meeste onderzoeken naar intergenerationele mobiliteit zijn namelijk gebaseerd op een analyse van huwelijksaktes, waarin de beroepsvermelding van de vader vergeleken wordt met die van zijn zoon op het moment dat hij trouwt. Er zijn echter diverse redenen te formuleren waarom het gebruik van deze bron voor verstoringen in de analyse kunnen zorgen. Allereerst worden de beroepen, en dus de sociaaleconomische posities, van vader en zoon, op een verschillend moment in de levensloop vergeleken. Op het moment dat een zoon gaat trouwen is de kans namelijk relatief groot dat de vader al aan het eind van zijn beroepsloopbaan zit, terwijl die van zijn zoon vaak pas net begonnen is. Daarnaast is de kans aanwezig dat de vader al gepensioneerd is, wat tot gevolg heeft dat er geen beroepsvermelding op de huwelijksakte staat.⁴² Bij het gebruik van bevolkingsregisters worden veel van deze complicaties opgelost. Dit bronmateriaal legt het beroep van de onderzochte persoon om de tien jaar vast waardoor er veel meer informatie over de beroepsloopbaan beschikbaar is. Dit heeft tot gevolg dat het mogelijk is om de beroepen van vader en zoon op hetzelfde moment in de levensloop te vergelijken.⁴³

Het gebruik van het bevolkingsregister voor historisch onderzoek brengt echter ook een aantal complicaties met zich mee. De betrouwbaarheid van het materiaal is een eerste factor die kan resulteren in verstoringen in de data. De nauwkeurigheid waarmee het bevolkingsregister na 1850 is bijgehouden blijkt door de tijd heen namelijk te wisselen. Buiten de 'standaard' fouten die de ambtenaren konden maken blijken er zo nu en dan gegevens omtrent woonplaatsveranderingen en verhuizingen binnen de gemeenten te ontbreken.⁴⁴ Dit kan tot gevolg hebben dat personen soms 'spoorloos' verdwijnen om in het volgende register weer 'op te duiken'. Een ander belangrijk punt is het gegeven dat een verandering in beroep niet aangegeven hoefde te worden. Dit betekent dat de beroepsvermelding 'maar' elke tien jaar geactualiseerd werd. Dit kan tot gevolg hebben dat er opmerkelijke verschillen waarneembaar zijn in de beroepsvermeldingen op een huwelijksakte en in het bevolkingsregister.⁴⁵

Dataverzameling

Om een analyse van de sociale mobiliteit van katholieken te kunnen realiseren is een steekproef van de bevolking van Nijmegen uit het bevolkingsregister genomen. In de periode 1850-1920 zijn voor 150 onderzoekspersonen, bestaande uit vaders en zonen, de beroepsloopbanen gereconstrueerd. Dit houdt in dat vanaf 1850 om de tien jaar beroepsvermeldingen zijn verzameld om zo het verloop van de carrière inzichtelijk te kunnen maken. Het doel van deze steekproef is om, doormiddel van een op toeval gebaseerde selectie, een deel van de populatie te selecteren die representatief is voor de totale populatie. Door naar de variabiliteit in de populatie te kijken kan bepaald worden wat de minimale omvang van de steekproef moet zijn.⁴⁶ De diversiteit van de Nijmeegse populatie heeft tot gevolg dat de omvang van deze sample, volgens de strikte methodiek van de statistiek, niet geheel representatief is voor de totale bevolking. Vanwege het tijdsbestek en de haalbaarheid van dit onderzoek is echter toch voor deze omvang gekozen. Daarnaast zijn er indicatoren die in deze

⁴¹ van Leeuwen en Maas, 'Historical studies of Social Mobility and Stratification', 438.

⁴² Henk Delger en Jan Kok, 'Bridegrooms and Biases: A Critical Look at the Study of Intergenerational Mobility on the basis of Marriage Certificates', *Historical Methods* 31:3 (1998), 113-121, alhier 120.

⁴³ van Leeuwen en Maas, 'Historical studies of Social Mobility and Stratification', 438.

⁴⁴ Knotter en Meijer, 'De gemeentelijke bevolkingsregisters', 90.

⁴⁵ Ibidem, 90.

⁴⁶ R.S. Schofield, 'Sampling in historical research', in: E.A. Wringley (red.), *Nineteenth-century society: Essays in the use of quantitative methods for the study of social data* (Cambridge, 1972), 146-190, alhier 159.

sample naar voren komen die de representativiteit wel kracht bij zetten. Uit de volkstelling van 1879 blijkt namelijk 72,44% van de totale bevolking katholiek te zijn, terwijl het percentage uit de sample op 71,17% uitkomt.⁴⁷

De 150 onderzoekspersonen zijn in deze steekproef op een aselechte wijze ‘gekozen’ door gebruik te maken van een ‘random number generator’. Door dit instrument in te zetten wordt verzekerd dat de personen volledig op basis van ‘toeval’ geselecteerd worden.⁴⁸ Dit selectieproces is als volgt uitgevoerd. Allereerst zijn de onderzoekspersonen uit het bevolkingsregister van 1870-1880 gekozen, omdat dit het midden van de onderzoeksperiode vormt. Het bevolkingsregister van 1870-1880 is, net als andere jaartallen, op basis van wijken geordend, waardoor alle tabbladen (65) een nummer toegewezen hebben gekregen. Vervolgens wordt via de ‘random number generator’ een tabblad geselecteerd. Elk tabblad bevat 4-6 microfiches. Wederom wordt via hetzelfde instrument een microfiche gekozen. Daarna wordt het aantal huishouden op het microfiche geteld, meestal gaat het om 30 huishouden. Via dezelfde methode wordt vervolgens een huishouden geselecteerd. Het hoofd van elk huishouden wordt, inclusief

denominatie en beroepsaanduiding, als eerste onderzoekspersoon opgenomen. Indien het hoofd van het huishouden één zoon heeft wordt deze als tweede onderzoekspersoon aan de data toegevoegd. In het geval het huishouden meerdere zoons bevat, wordt wederom door gebruik van de ‘random number generator’, één zoon als onderzoekspersoon opgenomen. Bij het selecteren van de personen vormt religie geen selectiecriteria om ervoor te zorgen dat er een referentiegroep ontstaat, waardoor de ontwikkelingen van de katholieken afgezet kunnen worden tegen die van de ‘rest’ van de bevolking.

	Aantal personen	Aantal beroepsloopbanen
vaders	75	70
zonen	63	40
totaal	138	110

Figuur 1.3: Het totaal aantal personen uit de steekproef inclusief beroepsloopbanen

In figuur 1.3 is het daadwerkelijke aantal personen weergegeven die in de steekproef zijn opgenomen. Dit cijfer wijkt van de initiële 150 personen af vanwege het gegeven dat niet ieder hoofd een zoon had. Om deze reden komt het totaal op 138 individuen uit. Voor deze onderzoekspersonen is in de periode 1850-1920 naar beroepsvermeldingen gezocht om de beroepsloopbanen te kunnen reconstrueren. Voor een klein percentage van de onderzoekspersonen is gebruik gemaakt van de dienstboderegisters omdat de registratie van de betreffende personen in dit materiaal plaatsvond. Er zijn een aantal factoren, zoals (vroegtijdige) sterfte, werkloosheid of migratie, die ervoor gezorgd hebben dat de gereconstrueerde beroepsloopbanen niet geheel compleet zijn. In de derde kolom van figuur 1.3 wordt het totaal aantal gereconstrueerde beroepsloopbanen weergegeven. Figuur 1.4 maakt inzichtelijk hoeveel beroepsloopbanen er per religieuze denominatie in kaart zijn gebracht. Hieruit valt op dat het totaal aantal katholieken aanzienlijke groter is dan de personen die tot een ander kerkgenootschap behoren.

Religieuze denominaties	Aantallen	Aantal beroepsloopbanen
Katholieken	99	80
Protestanten, Israëlieten en lutheranen	39	30

Figuur 1.4: De onderzoekspersonen uit de sample onderverdeeld in religieuze denominaties.

⁴⁷ Centraal Bureau voor de Statistiek, ‘Tabellen in jaar 1879 Gelderland’ <<http://www.volkstellingen.nl/nl/volkstelling/jaartellingdeelview/VT187911/index.html>> [geraadpleegd op 27-4-2016].

⁴⁸ Schofield, ‘Sampling in historical research’, 151.

De verzamelde beroepsloopbanen vormen de basis voor dit onderzoek naar de sociale mobiliteit van katholieken. Een beroepsvermelding is namelijk een goede indicator voor de sociaaleconomische positie die iemand in een samenleving inneemt. Daarnaast zijn deze vermeldingen voor een relatief groot deel van de bevolking beschikbaar, ten opzicht van gegevens over belasting of opleidingsniveau.⁴⁹ Beroepsvermeldingen zijn op zichzelf echter niet voldoende om een analyse naar sociale mobiliteit mogelijk te maken. Hiervoor is het nodig om op basis van deze beroepen een klassenschema te ontwerpen. Sociaaleconomische historici maken veelal gebruik van een zelf ontworpen klassenindeling wat tot gevolg heeft dat het gehanteerde systeem per studie wisselt.⁵⁰ De criteria waarop dergelijke indelingen tot stand komen zijn ook divers.

Recentelijk is door van Leeuwen en Maas de HISCLASS klassenindeling ontworpen met als doel meer uniformiteit in de gebruikte klassensystemen te bewerkstellingen om vergelijkingen tussen studies beter mogelijk te maken. In dit systeem wordt op basis van vier aspecten van een beroepsaanduiding een indeling in 12 klassen gemaakt. Deze vier aspecten zijn: 'handen- en hoofdarbeid', het vereiste opleidingsniveau, de mate van zelfstandigheid en de economische sector waarin het beroep te plaatsen is.⁵¹ De indeling in 12 verschillende klassen is voor onderzoek met een relatief kleine onderzoekspopulatie echter niet altijd praktisch. Om deze reden zijn er diverse studies waarin gekozen wordt enkele klassen uit deze indeling samen te voegen.⁵² Vanwege het 'beperkte' aantal onderzoekspersonen wordt er ook in deze studie voor gekozen het uitgebreide 12 klassensysteem te reduceren tot een 'eenvoudigere' vijf klassenindeling. De vier aspecten van een beroepsvermelding die in HISCLASS genoemd worden staan centraal bij het samenvoegen van de klassen. Dit heeft geresulteerd in de volgende HISCLASS-5 indeling:

Sociale Klasse	Omschrijving
1. Elite	'hogere' managers en 'hogere' professionals. Relatief hoog opleidingsniveau, hoge mate van zelfstandigheid, zowel hoofd- als handberoep.
2. (hogere) Middenklasse	'lagere' managers, professionals, administrateurs, koopmannen. Gemiddeld opleidingsniveau, gemiddelde mate van zelfstandigheid, zowel hoofd- als handberoep.
3. Zelfstandige boeren/arbeiders	Zelfstandige boeren en vissers en arbeiders. Gemiddeld/laag opleidingsniveau, hoge mate van zelfstandigheid, handberoep.
4. laaggeschoolde arbeiders	Laaggeschoolde arbeiders. Gemiddeld/laag opleidingsniveau, lage mate van zelfstandigheid, handberoep.
5. Ongeschoolde arbeiders	Ongeschoolde arbeiders en landwerkers. Laag opleidingsniveau, lage mate van zelfstandigheid, handberoep.

⁴⁹ van Leeuwen en Maas, 'Historical studies of Social Mobility and Stratification', 430.

⁵⁰ Richard Zijdeman en Paul Lambert, 'Measuring social structure in the past. A comparison of historical class schemes and occupational stratification scales on Dutch 19th and early 20th century data', *Journal of Belgian History* 1:2 (2010), 111-141, alhier 114-118.

⁵¹ Marco van Leeuwen en Ineke Maas, *HISCLASS: A Historical International Social Class Scheme* (Leuven, 2010), 47-55.

⁵² In de navolgende studie van Jan Kok en Kees Mandemakers is bijvoorbeeld gekozen de 12 klassen van HISCLASS te reduceren tot 5 klassen: Jan Kok en Kees Mandemakers, ' "Je zoudt maar last van mij hebben". Verwanten in het Nederlandse huishouden, 1860-1940', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 6:4 (2009), 139-165, alhier 155.

Methode

Om een kwantitatieve analyse van de sociale mobiliteit van katholieke mogelijk te maken is allereerst op basis van bovenstaande HISCLASS-5 een proces van codering uitgevoerd. Dit houdt in dat de beroepsvermeldingen van de onderzoekspersonen uit de periode 1850-1920 zijn gekoppeld aan de cijfers 1 t/m 5, die staan voor de vijf klassen uit de klassenindeling. Bij de toekenning van deze codes is in één geval afgeweken van de methodiek van HISCLASS. Volgens deze indeling wordt het beroep 'schipper' in klasse 2 geplaatst, omdat de sociale status vergelijkbaar is met een zelfstandige ondernemer of koopman. Schippers moeten in de negentiende eeuw echter eerder als 'vrachtrijders' beschouwd worden, omdat de werkzaamheden voornamelijk bestonden uit het vervoeren van goederen. Om deze reden is er hier voor gekozen deze beroepsaanduiding in klasse 4 te plaatsen.⁵³

Door de codering van deze beroepsaanduidingen worden kwantitatieve ordinale gegevens gecreëerd die een descriptieve analyse van de sociale mobiliteit mogelijk maken.⁵⁴ Op basis van deze codes kan namelijk een bepaalde 'rangorde' aangebracht worden in de beroepsloopbanen, waardoor frequenties en verschillen inzichtelijk worden. Voor de intergenerationele- of carrière mobiliteit is dit gedaan door de eerste gecodeerde beroepsvermelding te vergelijken met de laatste in de beroepsloopbaan.⁵⁵ Deze gegevens zijn in SPSS geplaatst om vervolgens een aantal kruistabellen te genereren. In deze mobiliteitstabellen wordt de relatie tussen deze twee variabelen weergegeven waardoor overzichtelijk wordt gemaakt hoe de onderzoekspersonen uit de steekproef zich gedurende de carrière ontwikkelen op de sociale ladder.⁵⁶ Daarnaast biedt dit de mogelijkheid om de verschillende ontwikkelingen tussen individuen en de religieuze groepen te beschrijven.

Voor de analyse van de intergenerationele mobiliteit wordt de gecodeerde beroepsaanduiding van de vader vergeleken met die van zijn zoon. Voor beide personen wordt de laatst bekende beroepsvermelding geselecteerd, omdat op deze wijze de sociaaleconomische positie op hetzelfde moment in de levensloop vergeleken kan worden.⁵⁷ Omdat niet voor alle onderzoekspersonen een uniform aantal beroepsvermeldingen is verzameld kan dit voor enige verstoring in de data zorgen. Voor sommige individuen was de beroepsloopbaan namelijk relatief kort vanwege vroegtijdige werkloosheid of sterfte. Voor een analyse van de intergenerationele data wordt wederom van het programma SPSS gebruikt om aantal mobiliteitstabellen te creëren. Uit deze tabellen kan vervolgens de mobiliteit tussen generaties gemeten worden. Daarnaast biedt het de mogelijkheid de uitkomsten van de verschillende religieuze groepen te vergelijken.

Uit de historiografie over sociale mobiliteit komt naar voren dat het van belang is bij de analyse van intergenerationele mobiliteit ook rekening te houden met de verandering van de beroepsstructuur in de periode 1850-1900. Hierdoor wordt in beschouwing genomen dat een deel van de mobiliteitscijfers het gevolg kunnen zijn van de voortschrijdende economische ontwikkelingen en niet zozeer het resultaat is van 'verbeterde kansen'. Deze 'gedwongen' of structurele mobiliteit kan gemeten worden door in de kruistabellen de absolute verschillen tussen de randtotalen van elke klasse te sommeren en door twee te delen.⁵⁸ Door dit cijfer van de totale mobiliteit af te trekken kan

⁵³ Onno Boonstra, 'Functioneel analfabetisme in Nederland, 1775-1900', in: Ineke Maas, Marco van Leeuwen en Kees Mandemakers (red.), *Honderdvijftig jaar levenslopen. De Historische Steekproef Nederlandse Bevolking* (Amsterdam, 2008), 127-147, alhier 146.

⁵⁴ Bruno Blondé, Isabelle Devos en Jord Hanus, *Trend en toeval. Inleiding tot de kwantitatieve methoden voor historici* (Leuven, 2012), 21.

⁵⁵ Dijk, Visser en Wolst, 'Regional Differences in Sociale Mobility Patterns', 439.

⁵⁶ Blondé, Devos en Hanus, *Trend en toeval*, 84.

⁵⁷ Delger en Kok, 'Bridegrooms and Biases', 120.

⁵⁸ Boonstra, *De waardij van eene vroege opleiding*, 188.

vervolgens de 'relatieve' mobiliteit inzichtelijk gemaakt worden. Op basis van deze gegevens is het mogelijk een maat te gebruiken die de structurele mobiliteit buiten beschouwing laat, waardoor een reëlere schatting van de openheid van de samenleving kan worden gemaakt. De maat die hier wordt gebruikt is de Matras-Index die het quotiënt is van de relatieve- en totale mobiliteit.⁵⁹ De formule voor deze index is als volgt:

$$\text{Matras-index} = \frac{\text{N relatieve mobiliteit}}{\text{N totale mobiliteit}}$$

⁵⁹ Judah Matras, 'Social Mobility and Social Structure: Some Insights from the Linear Model', *American Sociological Review* 32:4 (1967), 608-614, alhier 613-614.

Hoofdstuk 3: De demografische en sociaaleconomische geschiedenis van Nijmegen in de negentiende eeuw

In deze studie staat de analyse van de sociale mobiliteit van katholieken in Nijmegen in de periode 1850-1900 centraal. Voordat ingegaan wordt op de resultaten van dit onderzoek wordt in dit hoofdstuk de sociaaleconomische geschiedenis van Nijmegen in de 19de eeuw, en de positie van katholieken in deze samenleving, uiteengezet. Op deze wijze wordt gepoogd de specifieke historische context te beschrijven waarin de sociale mobiliteit van de katholieke bevolkingsgroep plaatsvond, waardoor deze in perspectief geplaatst kan worden.

De groei van de bevolking

Nijmegen was aan het begin van de negentiende eeuw een middelgrote stad, bestaande uit 13.000 inwoners. In de loop van de eerste helft van deze eeuw groeide de bevolking gestaag en bestond in 1850 uit ongeveer 21.000 zielen. Een belangrijke verklaring voor de 'lichte' stijging van de bevolking moet gezocht worden in de verbetering van de voedselvoorziening. De omliggende agrarische economie wist, ondanks afwisselende momenten van crisis, tussen 1800 en 1850 de totale productie van agrarische goederen te verhogen, waardoor er meer monden gevoed konden worden. Dit resulteerde in een situatie van natuurlijke bevolkingsgroei.⁶⁰

De stijging van het aantal inwoners moet in de eerste helft van de negentiende eeuw echter niet uitsluitend toegeschreven worden aan de natuurlijke bevolkingsgroei. Een deel van de toename van de bevolking was namelijk het resultaat van migratie. Met name in de periode 1830-1839 kwam een aanzienlijke migratiestroom opgang. In het zuiden van het Koninkrijk der Nederlanden ontstond vanaf 1829 namelijk een conflict wat uiteindelijk resulteerde in het ontstaan van de Belgische staat. Deze gebeurtenis zorgde voor verhoogde militaire activiteiten in de vestingstad. Tussen 1829-1839 werd Nijmegen een 'militaire positie', wat tot gevolg had dat een grote groep soldaten zich in Nijmegen vestigde.⁶¹ Het garnizoen groeide in deze periode van 700 tot 2400 man.

De status van Nijmegen als vestingstad had in de eerste helft van de negentiende eeuw tot gevolg dat de bevolkingsgroei een eenmalige impuls kreeg. Vanaf 1850 zorgde dezelfde muren er echter voor dat de toename stagneerde en de omvang van de bevolking tot 1875 vrijwel hetzelfde bleef.⁶² Het gebrek aan ruimte binnen de muren resulteerde in een situatie van overbevolking, waardoor uitbreiding van de bevolking simpelweg niet mogelijk was. De stad was volgens de standaarden van die tijd eigenlijk 'maar' berekend om 16.000 mensen te huisvesten. Dit had tot gevolg dat een gemiddeld huishouden uit 6 tot 8 inwoners bestond, die vaak in één kamer leefden.⁶³ Het relatief grote aantal personen per hectare had implicaties voor de gezondheid van een groot deel van de bevolking. De sterftcijfers nemen in deze periode dan ook licht toe, waardoor de natuurlijke bevolkingsgroei voor een deel geremd werd.

In het jaar 1875 kreeg Nijmegen toestemming om zich te ontdoen van de muren rond de stad, waardoor er aanzienlijk meer ruimte voor de bevolking ontstond. Dit moment vormde de start van een nieuwe fase van bevolkingsgroei. In combinatie met het snel dalende sterftcijfer, als gevolg

⁶⁰ Klep, 'De economische en sociale geschiedenis van de negentiende eeuw', 53.

⁶¹ Ibidem, 53-54.

⁶² Theo Engelen en Hsieh Ying-Hui, *Two cities, one life. Marriage and fertility in Lugang and Nijmegen* (Amsterdam, 2007), 18.

⁶³ Engelen en Ying-Hui, *Two cities, one life*, 18.

van de groeiende medische kennis en verbetering van de voedselproductie, steeg de bevolking tussen 1875 en 1900 namelijk van 23.000 naar 44.000 inwoners.⁶⁴ In een periode van 25 jaar was de bevolking van Nijmegen bijna verdubbeld.

Gedurende de gehele negentiende eeuw, waarin de bevolking dus aanzienlijk toenam, zijn de katholieken getalsmatig in de meerderheid geweest.⁶⁵ In figuur 2.1 is zichtbaar dat de bevolking in de periode 1840-1900 gemiddeld voor ongeveer 70% uit katholieken bestond, wat aanduidt dat ze in aantallen relatief dominant waren. De bevolking bestond voor ongeveer 26% uit protestanten, waardoor deze groep een relatief kleine minderheid vormt. Het is opvallend dat gedurende de gehele periode de bevolkingsamenstelling vrijwel onveranderd bleef. De reden dat de periode voor 1840 niet in figuur 2.1 is opgenomen komt doordat de religieuze denominaties van de bevolking pas vanaf dit jaartal in de Volkstellingen werden opgenomen.

Jaar	Katholieken	Protestanten	Totale bevolking
1840	14.255	6.418	21.182
Percentage	67,6%	30,3%	
1849	14.810	5.368	21.218
Percentage	69,8%	25,3%	
1859	15.256	5.388	21.641
Percentage	70,5%	24,9%	
1869	16.145	6.103	23.031
Percentage	70,1%	26,5%	
1879	18.104	6.018	24.971
Percentage	72,4%	24,1%	
1889	22.599	7.929	32.101
Percentage	70,4%	24,7%	
1899	29.245	11.031	42.756
Percentage	68,4%	25,8%	

Figuur 2.1: Het aantal katholieken en protestanten in Nijmegen in de periode 1840-1900

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek, 'Volkstellingen 1795-1971'

<<http://www.volkstellingen.nl/nl/index.html>> [geraadpleegd op 16-5-22016].

Van crisis naar 'voorspoed'

Aan het begin van de negentiende eeuw bevond de economie van Nijmegen zich in een crisis. De oorsprong van deze 'depressie' ligt in het jaar 1794, waarin de Bataafse Revolutie plaatsvond. Deze omwenteling had tot gevolg dat vrijwel de gehele stedelijke economie instortte en een lange periode van malaise aanbrak die tot in de negentiende eeuw voortduurde. Een belangrijke reden voor het ontstaan van deze problematiek is het gegeven dat een groot deel van de protestantse bovenlaag Nijmegen ontvluchtte op het moment dat de patriotten de stad naderden. Door de vlucht van deze 'elite' verdween ook een omvangrijk deel van het kapitaal dat normaliter een belangrijke rol speelde in de stedelijke economie. Naast het ontbreken van kapitaal om de economie een impuls te geven, zorgde de aanhoudende oorlogsomstandigheden in het tijdperk van de Bataafse Republiek en de Napoleontische tijd dat tot 1815 de handel, scheepvaart en exportnijverheid hun werkzaamheden lastig konden uitvoeren.⁶⁶

Deze 'onrustige' omstandigheden hadden ook tot gevolg dat de voedselprijzen op bepaalde momenten aanzienlijk konden stijgen. Sommige boeren zagen dit als een positieve ontwikkeling, omdat hun koopkracht toenam. Voor veel personen die zich aan de onderkant van de samenleving bevonden had dit echter ingrijpende negatieve gevolgen. Deze groep kon niet meer in hun eigen levensonderhoud voorzien, waardoor ze waren aangewezen op de armenzorg. In 1809 bleken er ongeveer 1500 tot 1600 katholieken structureel aanspraak te doen op de katholieke

⁶⁴ Theo Engelen, *Ruimte en bevolking*, in: Jan Brabers (red.), *Nijmegen. Geschiedenis van de oudste stad van Nederland: negentiende en twintigste eeuw* (Wormer, 2005), 16-51, alhier 33-37.

⁶⁵ Engelen, *Ruimte en bevolking*, 40.

⁶⁶ Klep, 'De economische en sociale geschiedenis van de negentiende eeuw', 56.

bedeeldenhuzen.⁶⁷ Dit was circa 23% van de totale katholieke bevolking. In hetzelfde jaar deelden 780 protestanten hetzelfde lot, wat bij benadering 17% van het totaal aantal protestanten was.

Vanaf 1815 brak er een meer stabiele politieke periode voor Nijmegen aan wat werd aangegrepen om de fragiele economie te herstellen. In de agrarische sector deden er echter problemen, zoals misoogsten, voor waardoor verbetering in deze sector in eerste instantie uitbleef. Het herstel van de transport en handelssector kwam wel langzaam op gang, waardoor de inkomsten in deze sector toenamen. Door de komst van een relatief grote groep militairen in de jaren '30 werd een extra impuls aan de economie gegeven. Dit had tot gevolg dat een zwakke economische groei op gang kwam, die de bevolking een sober bestaan verschafte.⁶⁸ Deze situatie van zwakke economische groei, afgewisseld door perioden van stagnatie en krimp bleven, met uitzondering van 1846-1847, tot 1870 voortduren. In 1846-1847 werd Nijmegen getroffen door een hongersnood die het gevolg was van de misoogst van aardappelen. De bevolking van Nijmegen was, net als een groot deel van Europa, langzaam steeds afhankelijker van deze voedselbron geworden. In 1846 daalde de aardappeloogst in Nederland gemiddeld met 71 procent.⁶⁹ Deze misoogst had de consequentie dat de bevolking plotseling nog meer moest uitgeven aan hun basisvoedsel en zorgde ervoor dat de agrarische sector tijdelijk in een zware crisis verkeerde.

Het jaar 1875 kan, net als voor de demografische ontwikkeling, als een keerpunt in de economische geschiedenis van Nijmegen worden beschouwd. Vanaf het moment dat de vestingmuren waren afgebroken werd een ongeëvenaarde periode van economische groei ingezet, die tot het einde van de eeuw bleef voortduren. Deze ontwikkeling had tot gevolg dat tussen 1875 en 1900 het gemiddelde inkomen vijf keer zo groot werd en de levensstandaard verdubbelde.⁷⁰ Er zijn drie centrale factoren te formuleren die er mede voor gezorgd hebben dat deze economische omwenteling heeft plaatsgevonden. Ten eerste daalden de transportkosten door allerlei nieuwe ontwikkelingen in de infrastructuur. In Nijmegen vond namelijk een 'spoorwegrevolutie' plaats, de stoomvaart werd geïntroduceerd en er ontstonden betere wegen voor het vrachtvervoer. De tweede factor bestaat uit de nieuwe bouwactiviteiten en de vestiging van industriële bedrijven die gebruik maakten van de nieuwe ontstaande ruimte.⁷¹ De verschillende bouwgolven die hierdoor plaatsvonden zorgden ook voor een aanzienlijke toename van de werkgelegenheid. Tot slot zorgde de structurele daling van de voedselprijzen in de jaren tachtig en negentig ervoor dat een kleiner deel van het inkomen aan voedsel gependend moest worden. Deze toegenomen koopkracht resulteerde in het ontstaan van 'nieuw' consumptiegedrag waar de industriële productie op inspeelde.

Sociale ontwikkelingen

In de stedelijke samenleving van Nijmegen tijdens de achttiende eeuw bepaalde het onderscheid tussen burgers en niet-burgers in grote mate de sociale positie van de inwoners. Alleen de burgers genoten verschillende privileges en konden gebruik maken van diverse faciliteiten in de stad. Voor allerlei sociale instituties, zoals de gilden of godshuizen was het bijvoorbeeld vereist om het

⁶⁷ Ibidem, 57.

⁶⁸ Klep, 'De economische en sociale geschiedenis van de negentiende eeuw', 56.

⁶⁹ Eric Van Haute, Richard Paping en Cormac ó Gráda, 'The European subsistence crisis of 1845-1850: a comparative perspective', in: Richard Paping, Eric Van Haute en Cormac ó Gráda (red.), *When the Potato Failed. Causes and Effects of the Last European Subsistence Crisis, 1845-1850* (Turnhout, 2007), 15-40, alhier, 22.

⁷⁰ Engelen en Ying-Hui, *Two cities, one life*, 18.

⁷¹ Klep, 'De economische en sociale geschiedenis van de negentiende eeuw', 60.

burgerrecht te hebben. De grote meerderheid van burgers bestond in deze periode uit protestanten, terwijl zij getalsmatig een minderheid van de bevolking vormden.⁷² Een klein deel van de katholieke bevolkingsgroep, veelal de adellijke lieden, genoot dezelfde positie.⁷³ De uitsluiting van de katholieke meerderheid uit het burgerschap had vergaande sociale gevolgen voor deze groep.

Deze situatie veranderde door de bezetting van Nijmegen door de Fransen in 1795. De Bataafse regering voerde de Bataafse grondwet in, waardoor het onderscheid tussen burgers en niet-burgers werd afgeschaft. De ongelijkheid was vanaf dit moment officieel beëindigd. 'De facto' bleven de verschillen tussen de voormalige groepen echter bestaan. De protestantse minderheid bleef gedurende de eerste helft van de negentiende eeuw een dominante positie in de samenleving innemen, ten koste van een groot deel van de katholieke bevolking.⁷⁴ Dit was bijvoorbeeld zichtbaar in de gemeentepolitiek waarin de protestanten tot halverwege de negentiende eeuw een grote meerderheid vormden. In 1848 bestond de gemeenteraad nog uit twee katholieken ten opzichte van negen protestanten. De segregatie was ook duidelijk zichtbaar in de sociale zorg, wat een belangrijk rol in de samenleving innam, vanwege de grote hoeveelheid armen. De meeste katholieken konden geen aanspraak doen op de relatief goed georganiseerde protestantse sociale instellingen, waardoor deze zorg zelf geïnitieerd moest worden. Deze was vaak van beduidend minder kwaliteit, wat implicaties had voor de levensstandaard van minderbedeelde katholieken.

In de tweede helft van de negentiende eeuw wist het katholieke deel van de bevolking haar positie in de samenleving te verbeteren. Voor een deel was dit het resultaat van de katholieke emancipatiebeweging die landelijk rond het midden van de eeuw van start ging. De katholieken begonnen zich meer in het openbare leven te organiseren, wat voorheen grotendeels door de protestanten gecontroleerd werd. In 1848 werd bijvoorbeeld het 'strijdblad' *de Gelderlander* opgericht die de sociale ongelijkheid aan de kaak stelde en deze onrechtvaardigheid aan de bevolking van Nijmegen en omstreken duidelijk wilde maken. De katholieken gingen zich ook meer in de gemeentepolitiek organiseren, omdat in de loop van de tweede helft van de negentiende eeuw steeds meer katholieken stemrecht kregen. In eerste instantie wisten de protestanten de katholieke politici te verdelen, waardoor de invloed nog gering bleef. Aan het einde van de eeuw was het katholieke element in de leidende politieke kringen aanzienlijk toegenomen, maar was nog niet evenredig aan de getalsmatige overwicht van de katholieke bevolking.⁷⁵

De sociale positie van de katholieken verbeterde dus in de tweede helft van de negentiende eeuw, wat onder andere bleek uit de (vernieuwde) organisatie in het publieke leven, de politiek en de toegang tot sociale hulp. De protestantse minderheid moest een deel van hun dominantie in deze periode inleveren, maar bleef een relatief sterke sociale positie behouden. Ondanks dat de sociale verschillen in Nijmegen echter zijn afgenomen, heeft dit niet tot gevolg gehad dat beide bevolkingsgroepen dichter bij elkaar zijn gekomen. Vanaf 1850 werd in nog grotere mate dan de voorgaande periode diverse aspecten van het maatschappelijke leven per kerkgenootschap georganiseerd.⁷⁶ De armenzorg, het onderwijs en sociale instellingen werden bijvoorbeeld door de protestanten en katholieken apart vormgegeven, wat een situatie van verzuiling tot gevolg had.

⁷² Klep, 'De economische en sociale geschiedenis van de negentiende eeuw', 109.

⁷³ Maas, *Sociaal-Democratische gemeentepolitiek in katholiek Nijmegen*, 115.

⁷⁴ Ibidem, 112.

⁷⁵ Ibidem, 117.

⁷⁶ Klep, 'De economische en sociale geschiedenis van de negentiende eeuw', 112.

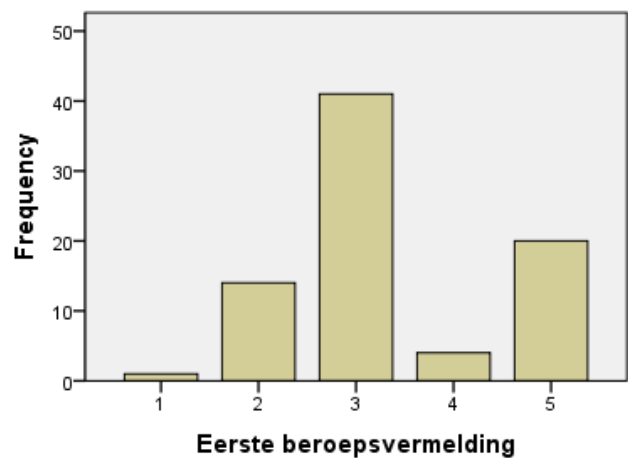
Hoofdstuk 4: Een analyse van de carrière mobiliteit

In deze studie naar de sociale mobiliteit van katholieken in Nijmegen staan twee vormen van mobiliteit centraal. De intragenerationele- of carrière mobiliteit wordt in dit hoofdstuk uiteengezet. Deze vorm van mobiliteit is gericht op de ontwikkeling van individuen op de sociale ladder gedurende de levensloop.⁷⁷ Naast mobiliteit tussen generaties is het namelijk ook mogelijk om tijdens de beroepsloopbaan te stijgen of dalen op de maatschappelijke ladder. Er zijn tal van voorbeelden te geven van individuen die in het Nijmegen van de negentiende eeuw succesvol waren en gedurende de levensloop van een relatief lage statuspositie tot de top van de samenleving gingen behoren.⁷⁸ Tegelijkertijd zijn er ook mensen die de omgekeerde weg van 'riches to rags' hebben bewandeld en er aan het eind tamelijk slecht voor stonden. Deze voorbeelden van 'extreme' intragenerationele mobiliteit zijn in deze periode in Nijmegen echter weinig voorkomende verschijnselen. Dit betekent daarentegen niet dat de bevolking gedurende de levensloop immobiel was en dezelfde positie in de samenleving behield. In de negentiende eeuw bleek van de Nederlandse bevolking ongeveer 20% zijn arbeidsloopbaan te beëindigen in een andere klassepositie dan waarin hij begonnen was.⁷⁹

In dit hoofdstuk wordt de carrière mobiliteit voor de onderzoekspersonen uit de steekproef gemeten om inzichtelijk te maken of in Nijmegen in de periode 1850 tot 1900 vergelijkbare mobiliteitscijfers waarneembaar zijn. Hierbij wordt specifiek gekeken naar de carrièremogelijkheden van katholieken ten opzichte van de rest van de bevolking, om te achterhalen in hoeverre er afwijkingen waarneembaar zijn. Door het gebruik van mobiliteitstabellen wordt een overzicht gecreëerd van de mate waarin de onderzoekspersonen in klasse stijgen, dalen of gelijk blijven. Naast een analyse van deze 'absolute' mobiliteitscijfers wordt ook gemeten in welke mate de intragenerationele mobiliteit het gevolg was van de veranderde beroepsstructuur. Op deze wijze wordt de relatieve mobiliteit voor de verschillende bevolkingsgroepen inzichtelijk gemaakt.

De start van de beroepsloopbaan

Het inzichtelijk maken van de carrière mobiliteit van de onderzoekspersonen uit de sample begint met het in kaart brengen van de start van de beroepsloopbaan, die bestaat uit de eerste beroepsvermelding.⁸⁰ Op basis van deze beroepsaanduidingen kan vervolgens een indeling in sociale klassen worden gemaakt. In figuur 3.1 is dit voor de katholieke onderzoekspersonen uitgevoerd. Uit deze staafdiagram valt op te maken dat het grootste deel van de

Figuur 3.1: In deze staafdiagram is een indeling in sociale klassen van de katholieke onderzoekspersonen zichtbaar op basis van de eerste beroepsvermeldingen.

Bron: 'Bevolkingsregisters van de gemeente Nijmegen, 1850-1920', Regionaal Archief Nijmegen, inventarisnummers. 32841-33542.

⁷⁷ van Leeuwen en Maas, 'Historical studies of Social Mobility and Stratification', 437-438.

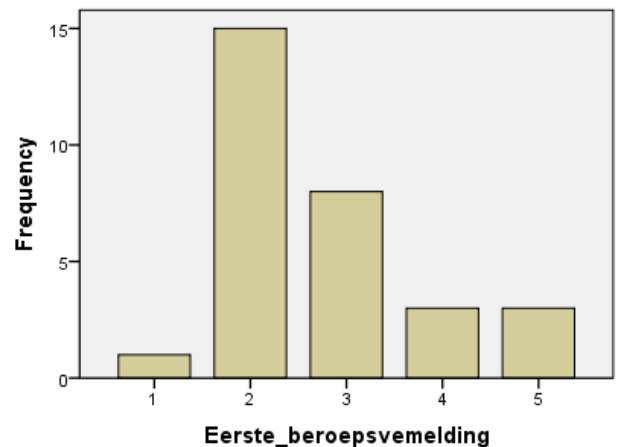
⁷⁸ Denk hierbij bijvoorbeeld aan de zeepfabrikant Dobbelsmann of de steenbakkers Terwindt en Arntz. Dit zijn voorbeelden van succesvolle katholieke ondernemers in Nijmegen in de negentiende eeuw.

⁷⁹ Boonstra, Boonstra, *De waardij van eene vroege opleiding*, 197.

⁸⁰ Ineke Maas en Marco van Leeuwen, 'Van een dubbeltje naar een kwartje? Beroepsloopbanen van mannen en vrouwen in Nederland tussen 1865 en 1940', in: Ineke Maas, Marco van Leeuwen en Kees Mandemakers (red.), *Honderdvijftig jaar levenslopen. De Historische Steekproef Nederlandse Bevolking* (Amsterdam, 2008), 173-202, alhier 188.

katholieken zich aan het begin van de levensloop in de midden- en lagere klassen bevonden. De meeste katholieken zijn ingedeeld in HISCLASS 3 die bestaat uit zelfstandige boeren en arbeiders. Veelvoorkomende beroepen in deze klasse zijn timmermannen, metselaars en stokers. Naast deze middenklasse positie bevindt 25 % van de katholieken zich aan het begin van de carrière in HISCLASS 5. Deze individuen begonnen veelal als sjouwer, bediende of dagloner. Een relatief klein deel van de katholieken wist aan het begin van de levensloop al een ‘fortuinlijke’ positie in de samenleving in te nemen. Zij begonnen hun beroepsloopbaan als koopman of winkelier en zijn om die reden ingedeeld in HISCLASS 2.

De katholieke onderzoekspersonen waren aan het begin van de beroepsloopbaan dus voornamelijk vertegenwoordigd in de midden- en lagere klassen. In figuur 3.2 is een overzicht gecreëerd van de klassenposities die de ‘overige’ onderzoekspersonen aan de start van de carrière innamen. Wat direct aan deze staafdiagram opvalt is dat de statuspositie van deze personen gemiddeld aanzienlijk hoger ligt dan die van de katholieken. De helft van de protestanten, Israëlieten en Lutheranen begint de carrière namelijk in HISCLASS 2, die bestaat uit de (hoge) middenklasse. Bij het katholieke deel van de onderzoekspopulatie is dit percentage 17,2%. Naast de relatief grote groep in HISCLASS 2, begint 25% van de onderzoekspersonen de beroepsloopbaan in HISCLASS 3. Een relatief klein deel van de personen uit de ‘overige’ bevolkingsgroepen begint de carrière aan de onderkant van de sociale ladder in HISCLASS 4 en 5.

Figuur 3.2: In deze staafdiagram is een indeling in sociale klassen van de ‘overige’ onderzoekspersonen zichtbaar op basis van de eerste beroepsvermeldingen.
Bron: zie figuur 3.1.

De intragenerationele mobiliteit van de katholieken

Uit de reconstructie van de start van de beroepsloopbanen van de katholieke onderzoekspersonen is naar voren gekomen dat zij, ten opzichte van de ‘overige’ bevolkingsgroepen, een relatief lage positie in de samenleving innemen. De vraag is in hoeverre zij in staat waren deze situatie gedurende de levensloop te verbeteren. Om dit inzichtelijk te maken wordt de klassepositie van de katholieke onderzoekspersonen aan het eind van de beroepsloopbaan gekoppeld aan de ‘beginsituatie’, zodat de relatie tussen beiden zichtbaar wordt. In figuur 3.3 is een overzicht gecreëerd van de connecties tussen de eerste en de laatste klasseposities, waardoor de carrière mobiliteit per sociale klasse gemeten kan worden. Uit deze mobiliteitstabel valt ten eerste op dat een meerderheid van de katholieke onderzoekspersonen uit alle vijf de klassen gedurende de levensloop dezelfde klassepositie wist te behouden. In de lagere klassen ligt dit percentage echter lager dan in de hogere klassen.

De katholieke onderzoeksperson uit HISCLASS 1 wist zijn hoge statuspositie gedurende de levensloop namelijk te behouden. Voor de onderzoekspersonen uit HISCLASS 2 wordt dit percentage echter al lager. Hier wist 92,9 % de klassepositie te behouden en daalde 7,1 % naar HISCLASS 3. Ondanks dat de meerderheid uit deze klasse immobiel was, was hier dus ook sprake van neerwaartse

		Laatste beroepsvermelding					Total	
		1	2	3	4	5		
Eerste beroepsvermelding	1	Count	1	0	0	0	0	1
		% within	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	1,3%
		Eerste beroepsvermelding						
	2	Count	0	13	1	0	0	14
		% within	0,0%	92,9%	7,1%	0,0%	0,0%	17,5%
		Eerste beroepsvermelding						
	3	Count	0	3	36	0	2	41
		% within	0,0%	7,3%	87,8%	0,0%	4,9%	51,2%
		Eerste beroepsvermelding						
	4	Count	0	1	0	3	0	4
	% within	0,0%	25,0%	0,0%	75,0%	0,0%	5,0%	
	Eerste beroepsvermelding							
5	Count	0	2	4	2	12	20	
	% within	0,0%	10,0%	20,0%	10,0%	60,0%	25,0%	
	Eerste beroepsvermelding							
Total	Count	1	19	41	5	14	80	
	% within	1,3%	23,8%	51,2%	6,3%	17,5%	100,0%	
	Eerste beroepsvermelding							

Figuur 3.3: In deze mobiliteitstabel is de carrière mobiliteit voor de katholieke onderzoekspersonen per sociale klasse inzichtelijk gemaakt. Dit wordt gedaan door de relatie tussen de eerste en de laatste beroepsvermelding te weergeven.

Bron: zie figuur 3.1.

mobiliteit. De immobiliteit neemt verder af voor de katholieken die de beroepsloopbaan in HISCLASS 3 beginnen. Hiervan heeft 87,8% aan het eind van de levensloop dezelfde positie als aan de start. Een deel van deze groep, namelijk 7,3%, wist te stijgen op de sociale ladder door in HISCLASS 2 terecht te komen. Voor 4,9% van de onderzoekspersonen verliep de carrière echter minder 'fortuinlijk' dan de voorgaande groep. Zij daalden twee sociale klassen, waardoor ze onderaan de sociale ladder kwamen te staan. De mobiliteit neemt weer verder toe voor de onderzoekspersonen die op basis van de eerste beroepsvermelding in HISCLASS 4 zijn ingedeeld. Van deze groep behoudt 75% gedurende de levensloop dezelfde statuspositie en weet 25% zich opwaarts te bewegen tot HISCLASS 2. Tot slot zijn de opwaartse mobiliteitscijfers voor de katholieken uit HISCLASS 5 het hoogst. In totaal weet 40% van deze onderzoekspersonen op de sociale ladder te stijgen. 10% komt aan het eind van de levensloop in HISCLASS 2 terecht, 20% in HISCLASS 3 en 10% in HISCLASS 4. Ondanks deze relatief hoge mobiliteitscijfers heeft hier ook een meerderheid, namelijk 60%, van de onderzoekspersonen dezelfde statuspositie als aan de start van de levensloop.

Op basis van de bovenstaande beschrijving van de absolute mobiliteitscijfers kan gesteld worden dat de opwaartse sociale mobiliteit het hoogst lag voor de onderzoekspersonen die de levensloop in HISCLASS 4 en 5 begonnen. Een substantieel deel van de katholieken uit deze sociale klassen wist zijn statuspositie te verbeteren. De mobiliteit neemt aanzienlijk af voor de onderzoekspersonen die de aan het begin van de beroepsloopbaan in HISCLASS 1, 2 en 3 zijn ingedeeld. Ongeveer 90% was immobiel, terwijl de overige personen stegen of daalden op de sociale ladder.

De sociale mobiliteit van de katholieke onderzoekspersonen is in het voorgaande per sociale klasse beschreven, waardoor inzichtelijk is gemaakt wat de intragenerationele mobiliteit per sociale achtergrond is. Om een 'compleet' beeld van de carrière mobiliteit te krijgen is het echter ook van belang om de totale mobiliteitscijfers te analyseren. Hieruit komt naar voren dat 17,5% van de 80 katholieke personen gedurende de levensloop bewoog op de sociale ladder. Van deze mobiele personen wist 13,8% een hogere sociale klasse te bereiken en 3,8% een lagere. Deze mobiliteitspercentages komen overeen met de intragenerationele mobiliteitscijfers die onder de bevolking van Nederland in de periode 1850-1900 zijn gemeten.⁸¹

Uit de historiografie over de sociale mobiliteit is naar voren gekomen dat het van belang is te bepalen in hoeverre deze intragenerationele mobiliteitscijfers het gevolg zijn van de veranderde beroepsstructuur. Op deze wijze kan namelijk bepaald worden welk deel van de mobiliteit het gevolg is van 'geforceerde' mobiliteit of relatieve mobiliteit. Uit de beschrijving van de economische geschiedenis van Nijmegen in hoofdstuk 2, is gebleken dat de economische structuren van Nijmegen in de tweede helft van de negentiende eeuw veranderden. Om deze reden is het aannemelijk dat een deel van de mobiliteit het gevolg is van de veranderde beroepsstructuur. Deze 'geforceerde' of structurele mobiliteit kan gemeten worden door de absolute verschillen tussen de randtotalen van elke klasse te sommeren en door 2 te delen. Van de 18 personen die intragenerationele mobiliteit vertoonden, deden $(([1-1] + [14-19] + [41-41] + [4-5] + [20-14]) / 2) = 6$ personen dat omdat ze daartoe gedwongen werden. De mobiliteit van de overige 12 personen was dus het gevolg van relatieve mobiliteit.

Een reëlere schatting van de 'nieuwe kansen' van de katholieke onderzoekspersonen om zich gedurende de levensloop te bewegen op de sociale ladder wordt verkregen door de Matras-index te gebruiken, waarin de structurele mobiliteit buiten beschouwing wordt gelaten. Dit is het quotiënt van de relatieve en totale mobiliteit:

$$\text{Matras-index} = \frac{\text{N relatieve mobiliteit}}{\text{N totale mobiliteit}} = \frac{12}{18} = 0,666$$

In totaal is twee-derde van de mobiliteit het gevolg van de relatieve mobiliteit en een-derde van de structurele wijziging van de beroepsstructuur. Uit deze gegevens blijkt dus dat een relatief groot deel van de mobiele katholieke onderzoekspersonen 'gebruik' maakten van de 'nieuwe' kansen om te bewegen op de sociale ladder en niet 'geforceerd' in een nieuwe beroepsklasse terecht kwamen.

De intragenerationele mobiliteit van de 'overige' bevolkingsgroepen

Uit de analyse van de carrière mobiliteit van de katholieke onderzoekspersonen is naar voren gekomen dat het grootste deel (82,5%) van deze groep gedurende de levensloop immobiel was en dezelfde statuspositie behield. Een klein deel van de personen, voornamelijk degene die de levensloop in HISCLASS 4 en 5 begonnen, waren echter wel in staat te bewegen op de sociale ladder. De meerderheid van deze mobiele onderzoekspersonen wist zijn statuspositie te verbeteren, waardoor sprake was van opwaartse intragenerationele mobiliteit. Om de ontwikkeling van de

⁸¹ Maas en van Leeuwen, 'Van een dubbeltje naar een kwartje?', 188.; Boonstra, *De waardij van eene vroege opleiding*, 199.; In beide werken wordt op basis van empirisch onderzoek aangetoond dat ongeveer 20% van de mannen de beroepsklasse verliet waarin ze begonnen waren. Van deze mobiele groep stijgt ongeveer 14 % opwaarts en 6 % neerwaarts. Een studie die specifiek gericht is op de intragenerationele mobiliteit van de katholieke bevolkingsgroep ontbreekt in de historiografie.

katholieke onderzoekspersonen in perspectief te plaatsen wordt in deze paragraaf de carrière mobiliteit van de 'overige' bevolkingsgroepen beschreven.

Aan de start van de beroepsloopbaan bleken de protestanten, israëlieten en lutheranen een aanmerkelijk hogere statuspositie in te nemen dan de katholieke onderzoekspersonen.⁸² In figuur 3.4 is inzichtelijk gemaakt hoe zij zich verder ontwikkelde gedurende de levensloop. Wat aan deze mobiliteitstabel opvalt is dat, met uitzondering van de personen uit HISCLASS 5, hier ook de meeste individuen immobiel zijn.

De onderzoekspersoon die zijn beroepsloopbaan in HISCLASS 1 begon, wist zijn hoge klassenpositie tot aan het eind van de loopbaan te behouden. Voor de onderzoekspersonen uit HISCLASS 2 wist 93,3% de klassenpositie te behouden en 6,7% zelfs één klasse te stijgen. De mobiliteit neemt voor de personen uit HISCLASS 3 verder toe. Driekwart van deze groep behield dezelfde statuspositie en een-kwart was in staat te stijgen naar HISCLASS 2. Uit de mobiliteitstabel is op te maken dat de personen uit HISCLASS 4 echter weer immobiel vertoonden, doordat de statusposities onveranderd bleven. Net als bij de katholieken ligt de mobiliteit het hoogst bij de

		Laatste beroepsvermelding					Total	
		1	2	3	4	5		
Eerste beroepsvermelding	1	Count	1	0	0	0	0	1
		% within	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	3,3%
		Eerste beroepsvermelding						
	2	Count	1	14	0	0	0	15
		% within	6,7%	93,3%	0,0%	0,0%	0,0%	50,0%
		Eerste beroepsvermelding						
	3	Count	0	2	6	0	0	8
		% within	0,0%	25,0%	75,0%	0,0%	0,0%	26,7%
		Eerste beroepsvermelding						
	4	Count	0	0	0	3	0	3
		% within	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%	0,0%	10,0%
		Eerste beroepsvermelding						
	5	Count	0	0	1	1	1	3
		% within	0,0%	0,0%	33,3%	33,3%	33,3%	10,0%
		Eerste beroepsvermelding						
Total	Count	2	16	7	4	1	30	
	% within	6,7%	53,3%	23,3%	13,3%	3,3%	100,0%	
	Eerste beroepsvermelding							

Figuur 3.4: In deze mobiliteitstabel is de carrière mobiliteit voor de 'overige' bevolkingsgroepen per sociale klasse inzichtelijk gemaakt. Dit wordt gedaan door de relatie tussen de eerste en de laatste beroepsvermelding te weergeven.

Bron: zie figuur 3.1.

⁸² In Den Haag neemt van Poppel een vergelijkbare klassenverdeling waar. Deze klassenindeling is echter niet op basis van de eerste beroepsvermelding tot stand gekomen.; van Poppel, Liefbroer en Schellekens, 'Religion and Social Mobility in Nineteenth-Century The Hague', 256.

individuen die aan het begin van de beroeps carrière in HISCLASS 5 zijn ingedeeld. 33,3% van de personen blijft gedurende de levensloop in dezelfde sociale klasse zitten en twee-derde weet zijn statuspositie te verbeteren.

Op basis van de bovenstaande beschrijving van de intragenerationele mobiliteit kan ook hier gesteld worden dat de opwaartse mobiliteit het hoogst lag voor de onderzoekspersonen die de beroeps carrière in de midden- en lagere klassen begonnen. De personen die uit HISCLASS 5 afkomstig waren, vertoonden in het bijzonder veel opwaartse mobiliteit. Hierbij moet wel vermeld worden dat het om relatief kleine aantallen gaat, omdat de meeste onderzoekspersonen de carrière in HISCLASS 2 begonnen. Wat contrasteert met de ontwikkeling van de katholieken is het gegeven dat bij deze groep geen sprake is van neerwaartse mobiliteit.

Buiten een beschrijving van de intragenerationele mobiliteit per sociale klasse is het voor een 'compleet' overzicht van de ontwikkeling van deze groep onderzoekspersonen ook van belang de totale mobiliteitscijfers te analyseren. Hieruit komt naar voren dat 16,7% van de 30 personen gedurende de carrière bewoog op de sociale ladder. Zoals eerder is aangegeven, was hier uitsluitend sprake van opwaartse mobiliteit. Het mobiliteitspercentage van de onderzoekspersonen uit de 'overige' bevolkingsgroepen, komt sterk overeen met het percentage dat onder de katholieken is waargenomen. Daarnaast komen deze mobiliteitscijfers tevens overeen met de trend die onder de Nederlandse bevolking in de periode 1850-1900 zichtbaar is, hoewel er geen parallellen zijn met de specifieke op- en neerwaartse mobiliteitspercentages.⁸³

Voor de analyse van de intragenerationele mobiliteit van de protestantse, israëlitische en lutherse onderzoekspersonen is het tevens van belang te bepalen in hoeverre de absolute mobiliteitscijfers het gevolg waren van de veranderingen in de beroepsstructuur. Van de 5 personen die carrière mobiliteit vertoonden, deden $(([1-2] + [15-16] + [8-7] + [3-4] + [3-1]) / 2) = 3$ personen dat omdat ze daartoe gedwongen waren, de overige mobiliteit was het gevolg van relatieve mobiliteit. Op basis van deze gegevens wordt de Matras-index gebruikt om de structurele mobiliteit buiten beschouwing te kunnen laten:

$$\text{Matras-index} = \frac{\text{N relatieve mobiliteit}}{\text{N totale mobiliteit}} = \frac{2}{5} = 0,4$$

Hieruit blijkt dat 40% van de mobiliteit van deze onderzoekspersonen het gevolg was van relatieve mobiliteit en 60% werd veroorzaakt door structurele wijzigingen van de beroepsstructuur. Een relatief groot deel van de personen vertoonde dus mobiliteit omdat ze hiertoe 'gedwongen' werden en een relatief klein deel vanwege de toename van de 'openheid' van de samenleving. Gekeken naar de positie die deze 'overige' onderzoekspersonen aan het begin van de loopbaan innamen lijkt het een logisch gegeven dat de meerderheid van de mobiliteit 'gedwongen' plaatsvond. Deze groep nam gemiddeld al een relatief 'goede' positie in de samenleving in, waardoor er weinig noodzaak was om 'vrijwillig' mobiliteit te vertonen. Voor de katholieken was deze 'urgentie' er wel, wat als verklaring gezien kan worden voor het gegeven dat twee-derde van de mobiliteit bij deze groep uit relatieve mobiliteit bestond.

Uit de analyse van de intragenerationele mobiliteit van de katholieke onderzoekspersonen kan ten eerste geconcludeerd worden dat de gemiddelde klassepositie aan het begin van de

⁸³ Maas en van Leeuwen, 'Van een dubbeltje naar een kwartje?', 188.; Boonstra, *De waardij van eene vroege opleiding*, 199.

beroepsloopbaan beduidend lager was dan de onderzoekspersonen die tot andere kerkgenootschappen behoorden. De katholieken zijn bij de start van de levensloop voornamelijk in HISCLASS 3 en 5 ingedeeld, terwijl de 'overige' onderzoekspersonen hoofdzakelijk in HISCLASS 2 en 3 zaten. Een relatief klein deel van de katholieken, namelijk 13,8%, wist zijn statuspositie gedurende de levensloop te verbeteren door één of meerdere klassen te stijgen. Daartegenover staat dat 3,8% minder succesvol was door te dalen op de sociale ladder. Bij de onderzoekspersonen die behoren tot andere kerkgenootschappen is een vergelijkbaar mobiliteitspercentage waarneembaar. Van deze groep weet 16,7% te stijgen op de sociale ladder en ontbreekt enige neerwaartse mobiliteit.

Op basis van deze analyse kan gesteld worden dat een klein deel van de katholieke onderzoekspersonen zijn klassepositie gedurende de levensloop wist te verbeteren, maar dat deze ontwikkeling niet afwijkt van de andere bevolkingsgroepen. Om deze reden bleven de verschillen in sociaaleconomische positie tussen beide bevolkingsgroepen aan het eind van de beroepsloopbaan bestaan. Daarbij is het tevens de vraag in hoeverre de waargenomen mobiliteit van de katholieke onderzoekspersonen het gevolg is van een meer 'open' samenleving of de verandering van de beroepsstructuur. Uit de analyse van de Matras-index bleek 33% veroorzaakt werd door structurele mobiliteit en 66% door relatieve mobiliteit. De ontwikkeling van de intragenerationele mobiliteit van de katholieke onderzoekspersonen moet op basis van deze percentages enigszins genuanceerd worden. Een relatief klein deel van de katholieke onderzoekspersonen bleek namelijk mobiel te zijn, waarvan 33% het gevolg was van een structurele wijziging van de arbeidsmarkt.

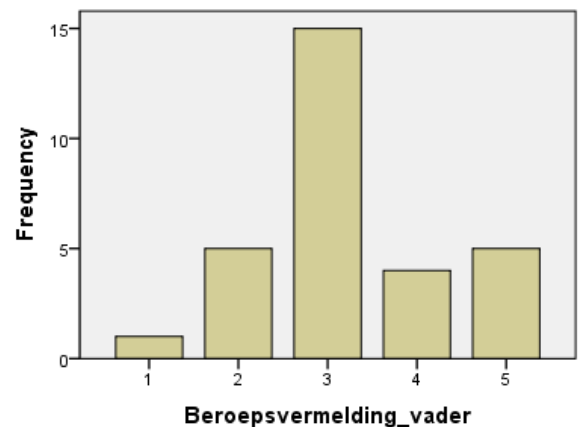
Hoofdstuk 5: Een analyse van de intergenerationale mobiliteit

De tweede vorm van sociale mobiliteit die in dit onderzoek centraal staat is de intergenerationale mobiliteit. Dit heeft betrekking op de stijging of daling op de maatschappelijke ladder die kinderen meemaakten ten opzichte van hun ouders. Het ontstaan van een ‘open’ samenleving, waarin afkomst minder belangrijk werd dan verdiensten, kon tot gevolg hebben dat kinderen gedurende de levensloop ‘kansen’ kregen om een betere statuspositie te verwerven dan de ouders.⁸⁴ Voor de katholiek Wilhelmus Kersten, geboren in Nijmegen in 1850, lijkt dit het geval te zijn. Deze zoon van een landbouwer begon zijn carrière als koopman en sloot deze af als logementhouder. Hij is exemplarisch voor de opwaartse mobiliteit tussen generaties. Er zijn echter ook tal van voorbeelden van onderzoekspersonen te geven waarbij sprake was van neerwaartse mobiliteit. De protestant Johannes Langendam (geboren in 1823) was gedurende zijn levensloop bijvoorbeeld werkzaam als agent bij de politie. Zijn zoon, Maurits Langendam (geboren in 1859), werd steenhouwer waardoor hij een lagere positie in de samenleving innam.

In dit hoofdstuk staat de analyse van de intergenerationale mobiliteit van de bovenstaande en andere onderzoekspersonen in de periode 1850-1900 centraal. In het navolgende wordt allereerst ingegaan op de intergenerationale mobiliteit van de katholieke onderzoekspersonen. Vervolgens wordt de mobiliteit van de ‘overige’ onderzoekspersonen beschreven, die hier bestaan uit protestanten en Israëlieten. Op deze wijze kan de ontwikkeling van de katholieken vergeleken worden met deze referentie groep. Om de mobiliteit van beide onderzoeksgroepen inzichtelijk te maken wordt hier wederom gebruik gemaakt van mobiliteitstabellen. Hiermee kan per sociale klasse gemeten worden hoeveel individuen stijgen, dalen of de klassepositie weten te behouden. Naast een analyse van de absolute mobiliteitscijfers wordt hier ook gekeken naar de relatieve mobiliteit. Dit heeft tot gevolg dat inzichtelijk gemaakt kan worden welk deel van de mobiliteitscijfers voortkomt uit structurele- of relatieve mobiliteit.

De intergenerationale mobiliteit van de katholieken

Een analyse van de intergenerationale mobiliteit gaat over de relatie tussen de sociale klasse van de ene generatie met de ander. Vanwege het gegeven dat het voornamelijk mannen zijn waarvoor in de negentiende eeuw een beroepsvermelding beschikbaar was, heeft de onderzoekspopulatie van de meeste studies naar sociale mobiliteit het mannelijk geslacht.⁸⁵ Om deze reden begint een onderzoek naar de mobiliteit tussen generaties bij het verzamelen van de beroepsaanduidingen van de vaders. In figuur 4.1 is een staafdiagram zichtbaar waarin een indeling in sociale klasse is gemaakt op basis van de beroepsvermelding van de katholieke vaders aan het eind van de beroepsloopbaan. Uit de staafdiagram valt op te maken dat de meeste katholieke vaders zich in de

Figuur 4.1: In deze staafdiagram is een indeling in sociale klasse zichtbaar op basis van de beroepsvermelding van de katholieke vaders.

Bron: 'Bevolkingsregisters van de gemeente Nijmegen, 1850-1920', Regionaal Archief Nijmegen, inventarisnummers. 32841-33542.

⁸⁴ Zijdeman, 'Like my father before me', 458-459.

⁸⁵ van Leeuwen en Maas, 'Historical studies of Social Mobility and Stratification', 432.

midden- en lagere klassen bevonden. De helft van de vaders is in HISCLASS 3 ingedeeld en 30% in HISCLASS 4 en 5. Een relatief klein percentage bleek dus tot de hogere klassen te behoren..⁸⁶

In figuur 4.2 is de klassepositie van de katholieke vaders gekoppeld aan de sociale klasse van de zonen om de mobiliteit tussen deze generaties inzichtelijk te maken. Op basis van deze mobiliteitstabel kan de intergenerationale mobiliteit per sociale klasse gemeten worden. Uit deze tabel valt op te maken dat een substantieel deel van de zonen mobiliteit vertoonde. De zoon waarvan de vader tot HISCLASS 1 behoort weet de statuspositie van zijn vader niet te evenaren en daalt naar HISCLASS 2. Een meerderheid van de onderzoekspersonen waarvan de vader in HISCLASS 2 is ingedeeld, daalt ook op de sociale ladder. 40% van de zonen komt in HISCLASS 3 terecht en 20% daalt naar HISCLASS 5 en behoort daardoor tot de laagste klasse. Een deel van de personen weet de statuspositie van de vader echter ook te behouden.

		Beroepsvermelding zoon					Total	
		1	2	3	4	5		
Beroepsvermelding vader	1	Count	0	1	0	0	0	1
		% within	0,00%	100,0%	0,0%	0,00%	0,0%	3,3%
		Beroepsvermelding vader						
	2	Count	0	2	2	0	1	5
		% within	0,00%	40,0%	40,0%	0,00%	20,0%	16,7%
		Beroepsvermelding vader						
	3	Count	0	4	10	0	1	15
		% within	0,00%	26,7%	66,7%	0,00%	6,7%	50,0%
		Beroepsvermelding vader						
	4	Count	0	1	2	0	1	4
		% within	0,00%	25,0%	50,0%	0,00%	25,0%	13,3%
		Beroepsvermelding vader						
	5	Count	0	1	3	0	1	5
		% within	0,00%	20,0%	60,0%	0,00%	20,0%	16,7%
		Beroepsvermelding vader						
Total	Count	0	9	17	0	4	30	
	% within	0,00%	30,0%	56,7%	0,00%	13,3%	100,0%	
	Beroepsvermelding vader							

Figuur 4.2: In deze mobiliteitstabel is de intergenerationale mobiliteit van de katholieke onderzoekspersonen per sociale klasse inzichtelijk gemaakt. Dit wordt gedaan door de relatie tussen de sociale klasse van de vader en de zoon te weergeven.

Bron: zie figuur 4.1

⁸⁶ Deze klassenverdeling lijkt tot op zekere hoogte overeen te komen met hetgeen van Poppel in zijn studie naar de katholieken in Den Haag uiteenzet. Hier vormen de 'Skilled Laborers' en de 'Farmers and Fisherman' namelijk gezamenlijk 46,3% van alle katholieke onderzoekspersonen. Het is tot op zekere hoogte echter problematisch om een vergelijking met de klassenverdeling in Den Haag te maken vanwege het gegeven dat van Poppel een ander klassensysteem gebruikt. ; van Poppel, Liefbroer en Schellekens, 'Religion and Social Mobility in Nineteenth-Century The Hague', 256-257.

Bij de zonen waarvan de vaders tot HISCLASS 3 behoren is zowel sprake van neerwaartse- als opwaartse mobiliteit. 26,7% van de onderzoekspersonen weet één sociale klasse te stijgen, terwijl 6,7% twee klassen dalen. Een meerderheid van de zonen, namelijk 66,7%, heeft dezelfde statuspositie als de vader. De katholieken waarvan de vaders tot HISCLASS 4 behoren vertonen allemaal mobiliteit. 75% is in staat één of twee sociale klasse te stijgen, terwijl 25% daalt en in HISCLASS 5 terecht komt. Tot slot vertoont ook een substantieel deel van de zonen waarvan de vaders tot de laagste sociale klasse behoren mobiliteit. 60% van deze onderzoekspersonen stijgt naar HISCLASS 3 en 20% naar HISCLASS 2. Een-vijfde weet de statuspositie van de vader niet te ontstijgen en blijft een positie aan de onderkant van de sociale stratificatie behouden.

Op basis van bovenstaande beschrijving van de mobiliteit per sociale klasse kan gesteld worden dat de opwaartse intergenerationale mobiliteit het hoogst lag voor de katholieken die afkomstig zijn uit HISCLASS 3, 4 en 5. De onderzoekspersonen waarvan de vaders een relatief hoge statuspositie innamen vertoonden voornamelijk neerwaartse mobiliteit. Buiten de beschrijving van de mobiliteit per sociale klasse is het ook van belang de totale mobiliteitscijfers te analyseren. Hieruit komt naar voren dat 53,3 % van de 30 zonen mobiliteit vertoonde.⁸⁷ Van het totale aantal onderzoekspersonen wist 36,7% de positie in de maatschappij te verbeteren, terwijl 16,7% op de sociale ladder daalt. Deze mobiliteitscijfers liggen een stuk hoger dan de percentages die in andere steden in Nederland zijn waargenomen. In Eindhoven en Utrecht ligt het mobiliteitspercentage van de totale bevolking bijvoorbeeld rond de 35%, waarbij de neerwaartse mobiliteit hoger ligt dan de opwaartse.⁸⁸

Een substantieel deel van de katholieke zonen was dus in staat de statuspositie van hun vaders te ontstijgen. Ook bij de analyse van de intergenerationale mobiliteit is het echter maar de vraag in hoeverre dit het resultaat is van de ‘nieuwe kansen’ op op- of neerwaartse mobiliteit of dat dit het gevolg is van de structurele wijziging van de beroepsstructuur in de periode 1850-1900. Van de 16 zonen die intergenerationale mobiliteit vertoonden, deden $(([1-0] + [5-9] + [15-17] + [4-0] + [5-4]) / 2) = 6$ personen dat omdat ze daartoe gedwongen waren, de overige mobiliteit was het gevolg van relatieve mobiliteit. Op basis van deze mobiliteitscijfers wordt de matras-index gebruikt om de structurele mobiliteit buiten beschouwing te laten:

$$\text{Matras-index} = \frac{\text{N relatieve mobiliteit}}{\text{N totale mobiliteit}} = \frac{10}{16} = 0,625$$

Van alle katholieke zonen die mobiliteit vertoonden was 62,5% dus het gevolg van de ‘nieuwe kansen’ om te stijgen of dalen op de sociale ladder en 37,5% werd veroorzaakt door structurele mobiliteit.

De intergenerationale mobiliteit van de ‘overige’ bevolkingsgroepen

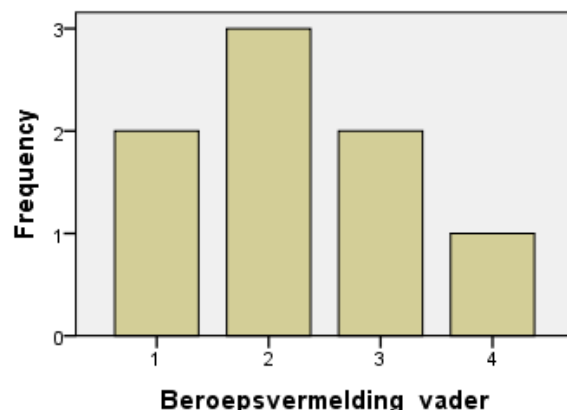
Uit de beschrijving van de intergenerationale mobiliteit van de katholieke onderzoekspersonen is naar voren gekomen dat 36,7% wist te stijgen op de sociale ladder, terwijl 16,7% neerwaartse mobiliteit vertoonde. In deze paragraaf wordt gekeken in hoeverre deze mobiliteitscijfers afwijken van de intergenerationale mobiliteit van de onderzoekspersonen die tot andere kerkgenootschappen

⁸⁷ Deze mobiliteitspercentages liggen enigszins hoger dan de percentages die in de negentiende eeuw in Den Haag waargenomen worden. In deze stad ligt de intergenerationale mobiliteit onder de katholieken op 42%.; van Poppel, Liefbroer en Schellekens, ‘Religion and Social Mobility in Nineteenth-Century The Hague’, 259.

⁸⁸ Boonstra, *De waardij van eene vroege opleiding, 186-187.*; van Leeuwen en Maas, ‘Social Mobility in a Dutch Province, Utrecht 1850-1940’, 627-628.

behoren. Deze vergelijking begint met het in kaart brengen van de klasseposities die de vaders van de protestantse en israëlitische personen innamen. In figuur 4.3 is deze klassenindeling inzichtelijk gemaakt. Uit deze staafdiagram valt op dat deze vaders een aanzienlijk hogere positie in de sociale stratificatie innamen dan de katholieke vaders. Een meerderheid behoort namelijk tot de hoogste sociale klassen, terwijl bij de katholieke vaders de meerderheid in de midden- en lagere klassen is ingedeeld. Naast deze hoge statusposities behoort een relatief klein deel, namelijk 25%, tot HISCLASS 3 en 12,5% tot HISCLASS 4. Er zijn geen vaders die tot de laagste sociale klasse behoren.

In figuur 4.4 is inzichtelijk gemaakt in hoeverre de zonen van deze protestantse en israëlitische vaders in staat waren deze relatief hoge klassenposities te behouden. Hierin wordt per sociale klasse weergegeven of de onderzoekspersonen stegen, daalden of dezelfde positie behielden. Uit deze mobiliteitstabel valt op te maken dat ook hier een relatief groot deel mobiliteit vertoonde. Dit wordt direct duidelijk als gekeken wordt naar de ontwikkeling van de zonen waarvan de vaders tot HISCLASS 1 behoren. Al deze personen dalen op de sociale ladder en komen in HISCLASS 2 terecht. Bij de zonen waarvan de vaders tot HISCLASS 2 behoren is naast neerwaartse mobiliteit ook sprake van immobiliteit.

Figuur 4.3: In deze staafdiagram is een indeling in sociale klasse zichtbaar op basis van de beroepsvermelding van de vaders die aangesloten zijn bij de 'andere' kerkgenootschappen.
Bron: zie figuur 4.1.

		Beroepsvermelding zoon					Total	
		1	2	3	4	5		
Beroepsvermelding vader	1	Count	0	2	0	0	0	2
		% within	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	25,0%
		Beroepsvermelding vader						
	2	Count	0	2	1	0	0	3
		% within	0,0%	66,7%	33,3%	0,0%	0,0%	37,5%
		Beroepsvermelding vader						
	3	Count	0	1	1	0	0	2
		% within	0,0%	50,0%	50,0%	0,0%	0,0%	25,0%
		Beroepsvermelding vader						
	4	Count	0	0	0	1	0	1
	% within	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%	0,0%	12,5%	
	Beroepsvermelding vader							
5	Count	0	0	0	0	0	0	
	% within	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	
	Beroepsvermelding vader							
Total	Count	0	5	2	1	0	8	
	% within	0,00%	62,5%	25,0%	12,5%	0,0%	100,0%	
	Beroepsvermelding vader							

Figuur 4.4: In deze mobiliteitstabel is de intergenerationale mobiliteit van de protestanten en Israëlieten per sociale klasse inzichtelijk gemaakt. Dit wordt gedaan door de relatie tussen de sociale klasse van de vader en de zoon te weergeven.

Bron: zie figuur 4.1.

Twee-derde van de zonen neemt dezelfde statuspositie in als de vader, terwijl een-derde tot HISCLASS 3 behoort. De protestanten en israëlieten waarvan de vader in HISCLASS 3 is ingedeeld, zijn ook deels mobiel. De ene helft weet één sociale klasse te stijgen en de andere 50% neemt dezelfde klassepositie in als de vader. Tot slot vertoont de onderzoekspersoon uit HISCLASS 4 ook immobiliteit door deze statuspositie van zijn vader behouden.

Op basis van de bovenstaande beschrijving van de intergenerationale mobiliteit kan gesteld worden dat de protestantse en israëlitische onderzoekspersonen die afkomstig zijn uit HISCLASS 1, 2 en 3 relatief veel neerwaartse mobiliteit vertoonden. Dit wijkt af van de ontwikkeling die zichtbaar is onder de katholieken. De mobiliteit lag hier het hoogst onder de personen die afkomstig waren uit de midden- en lagere klassen. Hiervan wist, in tegenstelling tot de protestanten en israelieten, het grootste deel op de sociale ladder te stijgen.

De verschillen tussen beide onderzoeksgroepen komen ook naar voren als gekeken wordt naar de totale mobiliteitscijfers. Van de 8 onderzoekspersonen die tot de 'overige' bevolkingsgroepen behoren, blijkt namelijk 50% mobiliteit te vertonen, waarvan 37,5% neerwaartse mobiliteit is en 12,5% opwaartse.⁸⁹ Bij de katholieke onderzoekspersonen is de verdeling van de mobiliteit precies omgekeerd. Hier weet 36,7% te stijgen op de sociale ladder en 16,7% daalt. De mobiliteitscijfers van de protestantse en israëlitische onderzoekspersonen lijken om deze reden dan ook meer overeen te komen met de trend die onder de bevolking in andere steden waarneembaar is. Hier vindt ook meer neerwaartse- dan opwaartse mobiliteit plaats, al liggen de percentages niet zo hoog als bij deze onderzoekspersonen.⁹⁰

De intergenerationale mobiliteit van de protestantse en israëlitische zonen voorliep dus minder 'fortuinlijk' dan bij de katholieken. Voor deze mobiliteitscijfers is het echter wederom de vraag in hoeverre deze tot stand zijn gekomen door het gegeven dat de factor afkomst minder belangrijk werd dan de factor verdiensten of het gevolg was van structurele mobiliteit. Van de 4 personen die intergenerationale mobiliteit vertoonden, deden hier (([2-0] + [3-5] + [2-2] + [1-1]) / 2) = 2 personen dat omdat ze daartoe 'gedwongen' werden. De overige mobiliteit was het gevolg van relatieve mobiliteit. Op basis van deze mobiliteitscijfers wordt de matras-index gebruikt om de structurele mobiliteit buiten beschouwing te laten:

$$\text{Matras-index} = \frac{\text{N relatieve mobiliteit}}{\text{N totale mobiliteit}} = \frac{2}{4} = 0,5$$

Van alle protestantse en israëlitische zonen die mobiliteit vertoonden was 50% het gevolg van de relatieve mobiliteit en werd 50% veroorzaakt door de wijziging van de beroepsstructuur. De structurele mobiliteit ligt hier wederom hoger dan onder de katholieke onderzoekspersonen. Een mogelijke verklaring voor deze situatie moet gezocht worden in de klassepositie die de protestantse en israëlitische vaders innamen ten opzichte van de katholieken. Deze namen een relatief hoge statuspositie in, waardoor de noodzaak om 'vrijwillig' mobiliteit te vertonen lager lag dan onder de katholieken, die voornamelijk tot de relatief lagere klassen behoorden.

⁸⁹ Dit mobiliteitspercentage ligt hoger dan het percentage dat van Poppel onder de protestantse bevolking in Den Haag in de negentiende eeuw waarneemt.; van Poppel, Liefbroer en Schellekens, 'Religion and Social Mobility in Nineteenth-Century The Hague', 259.

⁹⁰ Boonstra, *De waardij van eene vroege opleiding*, 186-187.; van Leeuwen en Maas, 'Social Mobility in a Dutch Province, Utrecht 1850-1940', 627-628.; Het percentage van de bevolking dat in deze studies neerwaartse mobiliteit vertoont ligt rond de 20 %.

Uit de analyse van de intergenerationele mobiliteit van de katholieke onderzoekspersonen kan ten eerste geconcludeerd worden dat de katholieke vaders gemiddeld een aanzienlijk lagere statuspositie innamen dan de protestantse en israëlitische vaders. De meerderheid van de katholieken zijn namelijk ingedeeld in HISCLASS 3, 4 en 5, terwijl het merendeel van de protestanten en Israëlieten tot HISCLASS 1 en 2 behoren. De verschillen tussen beide bevolkingsgroepen wordt echter kleiner als naar de klasseposities van de zonen gekeken wordt. Van de katholieke onderzoekspersonen vertoonde 36,7% namelijk opwaartse mobiliteit, terwijl van de protestanten en Israëlieten 37,5% op de sociale ladder daalde. Op basis van deze gegevens kan gesteld worden dat er dus wel degelijk sprake is van opwaartse intergenerationele mobiliteit van de katholieke onderzoekspersonen. Dit betekent echter niet dat de sociaaleconomische verschillen tussen beide bevolkingsgroepen verdwenen. Uit de mobiliteitstabellen in dit hoofdstuk blijkt dat de klassenverschillen tussen de katholieken en de protestanten en Israëlieten significant bleef.

Naast het gegeven dat de sociaaleconomische verschillen tussen beide groepen deels bleven bestaan is het ook de vraag in hoeverre de intergenerationele mobiliteit van de katholieken het resultaat was van een meer 'open' samenleving of voortkwam uit de structurele wijziging van de economie. Uit de analyse van de Matras-index bleek dat 37,5% werd veroorzaakt door structurele mobiliteit en 62,5% door relatieve mobiliteit. De opwaartse intergenerationele mobiliteit moet op basis van deze percentages in zekere mate genuanceerd worden. In totaal bleek een kleine meerderheid, namelijk 62,5 %, van de mobiele katholieke zonen op de sociale ladder te stijgen door gebruik te maken van de 'nieuwe' mogelijkheden die hen geboden werd. Het andere deel van de opwaartse mobiliteit moet echter toegeschreven worden aan de structurele wijziging van de beroepsstructuur.

Hoofdstuk 6: Conclusie

In de Nijmeegse samenleving aan het begin van de negentiende eeuw was, net als in grote delen van Nederland, sprake van een sociaaleconomische ordening op basis van kerkgenootschappen. De katholieke bevolkingsgroep nam, door allerlei mechanismen van uitsluiting, een relatief lage positie in de samenleving in, terwijl de protestantse minderheid tot de betrekkelijk 'hoger geplaatsten' behoorde. In de literatuur over het 'katholieke emancipatieproces' wordt gesteld dat de katholieken vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw een gelijkwaardige positie in de samenleving opeisten. Volgens deze these had dit positieve gevolgen voor de sociaaleconomische positie van deze bevolkingsgroep. Uit de historiografie is echter ook naar voren gekomen dat in de tweede helft van de negentiende eeuw een proces van 'protoverzuiling' plaatsvond, waarin de leden van de verschillende kerkgenootschappen zich verder in de eigen gemeenschappen terugtrokken en de interactie beperkte. Dit kon tot gevolg hebben dat personen in toenemende mate binnen de eigen 'zuil' gerekruteerd werden. In het geval de katholieken in grotere getalen binnen de eigen gemeenschap werkzaam waren, had dit negatieve effecten hebben voor de sociaaleconomische positie van deze bevolkingsgroep.

In deze studie is onderzocht welk van de bovenstaande theses juist is door de sociale mobiliteit van de katholieken in Nijmegen in de periode 1850-1900 te analyseren. Hierin stonden twee vormen van mobiliteit centraal. Het eerst bestudeerde type mobiliteit is de intragenerationele mobiliteit. Uit deze analyse kwam ten eerste naar voren dat de klasseposities van de katholieke onderzoekspersonen aan het begin van de beroepsloopbaan beduidend lager waren dan de personen die tot andere kerkgenootschappen behoorden. De katholieken zijn aan het begin van de levensloop hoofdzakelijk in HISCLASS 3 en 5 ingedeeld, terwijl de protestanten, Israëlieten en lutheranen voornamelijk in HISCLASS 2 en 3 zaten. 13,8% van de katholieke onderzoekspersonen bleek echter in staat deze relatief lage positie te verbeteren door één of meerdere klassen te stijgen. Voor 3,8% van de katholieken verliep de beroepsloopbaan minder succesvol door een aantal klassen te dalen. De intragenerationele mobiliteit van de katholieken wijkt echter niet af van de andere bevolkingsgroepen. Van de protestanten, Israëlieten en lutheranen bleek 16,7% namelijk te stijgen op de sociale ladder, en ontbreekt enige neerwaartse mobiliteit. Hierdoor bleven de verschillen in sociaaleconomische positie tussen beide bevolkingsgroepen, ondanks de mobiliteit van de katholieken, bestaan. Daarnaast is het van belang de mobiliteitspercentages van de katholieke onderzoekspersonen enigszins te nuanceren. Uit de analyse van de Matras-index bleek namelijk dat 33% van de mobiliteit veroorzaakt werd door de wijziging van de beroepsstructuur en 66% het gevolg te zijn van een meer 'open' samenleving.

De opwaartse mobiliteit van de katholieke onderzoekspersonen lag echter aanzienlijk hoger bij de analyse van de intergenerationele mobiliteit. Hoewel de katholieke vaders een relatief lage statuspositie innamen, wist 36,7% van de zonen op de sociale ladder te stijgen. Een deel de katholieke zonen, namelijk 16,7%, was echter minder 'fortuinlijk' en vertoonde neerwaartse mobiliteit. Bij de onderzoekspersonen die tot andere kerkgenootschappen behoorden is een tegengestelde ontwikkeling waarneembaar. Hier daalde 37,5% op de sociale ladder en wist 'maar' 12,5% opwaartse mobiliteit te vertonen. Op basis van deze gegevens kan gesteld worden dat een aanzienlijk deel van de katholieke onderzoekspersonen zijn positie wist te verbeteren, waardoor de verschillen tussen beide groepen kleiner werden. Ondanks deze ontwikkeling bleven de verschillen in sociaaleconomische positie echter significant. Daarnaast is het de vraag in hoeverre de mobiliteitscijfers het gevolg waren van een meer 'open' samenleving of voortkwamen uit de

structurele wijziging van de beroepsstructuur. Uit de analyse van de Matras-index blijkt dat 62,5% werd veroorzaakt door relatieve mobiliteit en 37,5% door structurele mobiliteit. Ook de intergenerationele mobiliteitscijfers moeten hierdoor tot op zekere hoogte genuanceerd worden. Een relatief klein deel van de katholieke zonen werd namelijk 'gedwongen' mobiliteit te vertonen, vanwege de wijziging van de economische structuren in de periode 1850-1900. Het grootste deel van de opwaartse mobiliteitscijfers moet echter toegeschreven worden aan de 'gelijke' kansen of 'nieuwe' mogelijkheden die hen in deze periode aangeboden werden.

Op basis van de analyse van deze twee vormen van mobiliteit kan geconcludeerd worden dat de katholieken in de periode 1850-1900 wel degelijk in staat waren hun sociaaleconomische positie te verbeteren. De meerderheid van de sociale mobiliteit van deze bevolkingsgroep bestond namelijk uit opwaartse mobiliteit en deze mobiliteitscijfers waren vergelijkbaar of lagen hoger dan die van de protestanten, Israëlieten en lutheranen. Om deze reden lijkt er dus, op basis van empirisch onderzoek, een verband te zijn tussen het 'katholieke emancipatieproces' in Nijmegen in de tweede helft van de negentiende eeuw en de opwaartse sociale mobiliteit van katholieken.

In dit concluderende hoofdstuk is het echter ook van belang in te gaan op enkele beperkingen van dit onderzoek. De uitspraken die in deze studie over de sociale mobiliteit van de katholieke bevolking in Nijmegen worden gedaan zijn namelijk gebaseerd op de beroepsloopbanen van 150 onderzoekspersonen die op basis van een aselechte steekproef zijn geselecteerd. Uit dit onderzoek zijn verschillende indicatoren naar voren gekomen waaruit af te leiden valt dat deze onderzoekspopulatie, tot op zeker hoogte, representatief is voor de totale bevolking in Nijmegen. Volgens de strikte methodiek van de statistiek gaat deze redenering echter niet geheel op. Om deze reden is vervolgonderzoek, waarin met een grotere dataset wordt gewerkt, nodig om de observaties en conclusies van deze studie verder kracht bij te zetten.

Een andere beperking van dit onderzoek is dat de sociale mobiliteit alleen gemeten is op basis van beroepsaanduidingen. Voor sommige beroepsvermeldingen is het namelijk problematisch om hier een sociale klasse aan te verbinden.⁹¹ Een 'koopman' kan namelijk een kleinschalige 'straatverkoper' of een groothandelaar zijn. Bij het beroep 'sigarenfabrikant' komt een vergelijkbaar probleem naar voren. Het kan hier om een fabrikant van een sigarenfabriek gaan of een arbeider die sigaren fabriceert. Dit probleem kan ondervangen worden door voor de betreffende onderzoekspersonen ook gegevens over het inkomen te verzamelen.⁹² Bij de uitvoering van vervolgonderzoek is het dus ook van belang deze mogelijkheid in beschouwing te nemen.

⁹¹ Dit 'probleem' komt in meerdere studies naar historische sociale mobiliteit naar voren.; van Leeuwen en Maas, 'Historical studies of Social Mobility and Stratification', 430.; van Poppel, Liefbroer en Schellekens, 'Religion and Social Mobility in Nineteenth-Century The Hague', 266.; Boonstra, *De waardij van eene vroege opleiding*, 175.

⁹² Het probleem bij het gebruik van inkomensgegevens is dat deze informatie in veel gevallen maar voor een beperkt deel van de bevolking beschikbaar is. Zie voor een uitgebreidere beschrijving van het gebruik van inkomensgegevens voor de studie van sociale mobiliteit: van Leeuwen en Maas, 'Historical studies of Social Mobility and Stratification', 430.

Bibliografie

Primaire bronnen

'Amsterdam, 28 Mei.', *De Tijd* (29-5-1868), 1.

'Amsterdam, 18 November', *De Tijd* (20-5-1865), 1.

'Bevolkingsregisters van de gemeente Nijmegen, 1850-1920', Regionaal Archief Nijmegen, inventarisnummers. 32841-33542.

Websites

Centraal Bureau voor de Statistiek, 'Tabellen in jaar 1879 Gelderland'
<<http://www.volksstellingen.nl/nl/volkstelling/jaartellingdeelview/VT187911/index.html>>
[geraadpleegd op 27-4-2016].

Regionaal Archief Nijmegen, 'Bevolkingsregister van de gemeente Nijmegen 1811-1994'
<http://studiezaal.nijmegen.nl/ran/_intro.aspx#2131633692> [geraadpleegd op 25-4-2016].

Literatuur

Blondé, Bruno, Isabelle Devos en Jord Hanus, *Trend en toeval. Inleiding tot de kwantitatieve methoden voor historici* (Leuven, 2012).

Blom, J.C.H. en J. Talsma, *De verzuiling voorbij. Godsdienst stand en natie in de lange negentiende eeuw* (Amsterdam, 2000).

Boonstra, Onno, *De waardij van eene vroege opleiding. Een onderzoek naar de implicaties van het alfabetisme op het leven van inwoners van Eindhoven en omgeving, 1800-1920* (Hilversum, 1992).

Boonstra, Onno, 'Functioneel analfabetisme in Nederland, 1775-1900', in: Ineke Maas, Marco van Leeuwen en Kees Mandemakers (red.), *Honderdvijftig jaar levenslopen. De Historische Steekproef Nederlandse Bevolking* (Amsterdam, 2008), 127-147.

Bruin, André de 'Antipapisme bij protestanten in de negentiende eeuw: een proeve', in: Hans Righart (red.), *De zachte kant van de politiek. Opstellen over politieke cultuur* (Den Haag, 1990), 69-87.

Brom, Gerard, *Cornelis Broere en de katholieke emancipatie* (Utrecht, 1955).

Delger, Henk en Jan Kok, 'Bridegrooms and Biases: A Critical Look at the Study of Intergenerational Mobility on the basis of Marriage Certificates', *Historical Methods* 31:3 (1998), 113-121.

Dijk, Henk van, Joop Visser en Emmy Wolst, 'Regional Differences in Social Mobility Patterns in the Netherlands between 1830 and 1940', *Journal of Social History* 17:3 (1984), 435-452.

Duffhues, Ton, *Generaties en patronen. De katholieke beweging te Arnhem in de 19de en 20ste eeuw* (Baarn, 1991).

Engelen, Theo, *Ruimte en bevolking*, in: in: Jan Brabers (red.), *Nijmegen. Geschiedenis van de oudste stad van Nederland: negentiende en twintigste eeuw* (Wormer, 2005), 16-51.

Engelen, Theo en Hsieh Ying-Hui, *Two cities, one life. Marriage and fertility in Lugang and Nijmegen* (Amsterdam, 2007).

Jong, Ron de, 'De som van de delen? Politiek en bestuur op lokaal niveau in de tweede helft van de negentiende eeuw', in: J.C.H. Blom en J. Talsma (red.), *De verzuiling voorbij. Godsdienst, stand en natie in de lange negentiende eeuw* (Amsterdam, 2000), 154-170.

Kaelble, Hartmut, *Historical Research on Social Mobility. Western Europe and the USA in the Nineteenth and Twentieth Centuries* (New York, 1981).

Kaelble, Hartmut, *Social Mobility in the 19th and 20th Centuries: Europe and America in Comparative Perspective* (Leamington Spa, 1985).

Klep, Paul M.M., 'De economische en sociale geschiedenis van de negentiende eeuw', in: Jan Brabers (red.), *Nijmegen. Geschiedenis van de oudste stad van Nederland: negentiende en twintigste eeuw* (Wormer, 2005), 52-132.

Knotter, A. en A.C.C. Meijer (red.), 'De gemeentelijke bevolkingsregisters, 1850-1920', in: *Bronnencommentaren 2* (Den Haag, 1995), 79-115.

Kocka, Jürgen, 'The Study of Social Mobility and the Formation of the Working Class in the 19th Century', *Le Mouvement social* 111 (1980), 97-117.

Kok, Jan en Kees Mandemakers, ' "Je zoudt maar last van mij hebben" . Verwanten in het Nederlandse huishouden, 1860-1940', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 6:4 (2009), 139-165.

Leenders, Jos, *Benauwde verdraagzaamheid, hachelijk fatsoen: Families en kerken te Hoorn in het midden van de negentiende eeuw* (Den Haag, 1991).

Leeuwen, Marco van en Ineke Maas, *HISCLASS: A Historical International Social Class Scheme* (Leuven, 2010).

Leeuwen, Marco van en Ineke Maas, 'Social Mobility in a Dutch Province, Utrecht 1850-1940', *Journal of Social History* 30:3 (1997), 619-644.

Leeuwen, Marco van en Ineke Maas, 'Historical studies of social stratification and mobility', *Annual Review of Sociology* 36 (2010), 429-451.

Leeuwen, Marco van, 'The next generation of historical studies on social mobility: some remarks', *Continuity and Change* 24:3 (2009), 547-600.

Maas, Ineke en Marco van Leeuwen, 'Van een dubbeltje naar een kwartje? Beroepsloopbanen van mannen en vrouwen in Nederland tussen 1865 en 1940', in: Ineke Maas, Marco van Leeuwen en Kees Mandemakers (red.), *Honderdvijftig jaar levenslopen. De Historische Steekproef Nederlandse Bevolking* (Amsterdam, 2008), 173-202.

Maas, Petrus Franciscus, *Sociaal-Democratische Gemeentepolitiek in Katholiek Nijmegen 1894-1927* (Nijmegen, 1974).

Maas, Petrus Franciscus, *Sociaal Democratische Gemeentepolitiek 1894-1929* (Nijmegen, 1985).

Margry, Peter Jan, 'Imago en identiteit. De problematische manifestatie van 'het katholieke' in de Nederlandse samenleving rond het midden van de negentiende eeuw', in: Jurjen Vis en Wim Janse (red.), *Staf en storm. Het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in Nederland in 1853: actie en reactie* (Hilversum, 2002), 64-86.

Matras, Judah, 'Social Mobility and Social Structure: Some Insights from the Linear Model', *American Sociological Review* 32:4 (1967), 608-614.

Miles, Andrew, *Social Mobility in Nineteenth- and Twentieth- Century England* (Londen, 1999).

Nicolaas, J.M.M. en A.H. Sprangers, 'Buitenlandse migratie in Nederland, 1795-2006. De invloed op de bevolkingssamenstelling', in: O.W.A. Boonstra, P.K. Doorn, M.P.M. van Horik, J.G.S.J. van Maarseveen en J.Oudhof (red.), *Twee eeuwen Nederland geteld. Onderzoek met de digitale Volks-, Beroeps- en Woningtellingen, 1795-2001* (Den Haag, 2007) 19,50.

Poppel, Frans van, 'Religion and Social Mobility in Nineteenth-Century The Hague', *Sociology of Religion* 64:2 (2003), 247-271.

Raedts, Peter, 'Geen essentieel bestanddeel der Nederlandse nationaliteit. Van katholieken in Nederland tot Nederlandse katholieken', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 120: 4 (2007), 534-547.

Rogier, L.J., *Katholieke herleving. Geschiedenis van katholiek Nederland sinds 1853* (Den Haag, 1953).

Schofield, R.S., 'Sampling in historical research', in: E.A. Wringley (red.), *Nineteenth-century society: Essays in the use of quantitative methods for the study of social data* (Cambridge, 1972), 146-190.

Schulz, Wiebke, Ineke Maas en Marco van Leeuwen, 'Employer's choice – Selection through job advertisements in the nineteenth and twentieth centuries', *Research in Social Stratification and Mobility* 36 (2014), 49-68.

Schulz, Wiebke, Ineke Maas en Marco van Leeuwen, 'Occupational career attainment during modernization. A study of Dutch men in 841 municipalities between 1865-1928', *Acta Sociologica* 58:1 (2015), 5-24.

Zijdeman, Richard, 'Like my father before me: intergenerational occupational status transfer during industrialization (Zeeland, 1811-1915)', *Continuity and Change* 24:3 (2009), 455-486.

Zijdeman, Richard, *Status attainment in the Netherland, 1811-1941. Spatial and temporal variation before and during industrialization* (Ede, 2010).

Zijdeman, Richard en Paul Lambert, 'Measuring social structure in the past. A comparison of historical class schemes and occupational stratification scales on Dutch nineteenth- and early-twentieth century data', *Revue Belge d'Histoire Contemporaine* 1:2 (2010), 111-141.

Verantwoording afbeeldingen

Afbeelding voorblad: 'De grote markt gezien vanuit de Korte Burchtstraat, 1875', Regionaal Archief Nijmegen, Fotocollectie, Documentnummer: F13379.